

مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان سیستان و بلوچستان

عنوان: مسئله‌شناسی راهبردی توسعه در استان سیستان و بلوچستان
ناظران علمی: مجید فولادیان، دکتر محسن ناصری، دکتر مجتبی قاسمی
تدوین گر و نویسنده: متین رمضان خواه، دکتر مجید رضانی، روح الله قاسمی
تاریخ انتشار: پاییز ۱۳۹۵

کلیه حقوق این اثر متعلق به مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
د	جدول چکیده مسائل و چالش‌های توسعه استان سیستان و بلوچستان به تفکیک حوزه .....
۸	۱- مقدمه .....
۸	۲- معرفی استان .....
۹	۳- مسایل راهبردی استان .....
۹	۳-۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری .....
۱۶	۳-۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی .....
۲۲	۳-۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی .....
۳۱	۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری .....

جدول چکیده مسائل و چالش‌های توسعه استان سیستان و بلوچستان به تفکیک حوزه

حوزه موضوعی	مسائل و چالش‌ها	راهکارهای مؤثر
		<p>- ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات ضروری جهت بهره‌برداری بیشتر از مرزهای رسمی و بازارچه‌های مرزی موجود</p> <p>- ایجاد و افتتاح مرزهای رسمی و بازارچه‌های مرزی بیشتر به منظور تسهیل در امر تجارت، بازرگانی و صادرات</p> <p>- تغییر نگاه تک‌بعدی امنیتی به استان و انتخاب رویکرد چندوجهی و توسعه‌ای به مسائل استان</p> <p>- عملیاتی‌شدن واقعی قانون مبادلات مرزی</p> <p>- حذف تعیین کشوری فهرست کالاها و وارداتی و تعیین فهرست کالاها بصورت منطقه‌ای، با توجه به متفاوت بودن نیازهای هر استان و منطقه، و نیز بازبینی محدودیت سقف مبادلات مرزی در بازارچه‌های مشترک مرزی نسبت به بازارچه‌های متفاوت</p> <p>- بالابردن ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری در منطقه چابهار (رفع موانعی مانند نداشتن بندر اختصاصی برای منطقه آزاد چابهار، مشکلات در حمل‌ونقل کالا از بندر شهید کلانتری و بهشتی به منطقه آزاد به دلیل بیرون‌بودن این بندر از منطقه آزاد)</p> <p>- حل مشکل تفویض اختیارات قانونی دستگاه‌های اجرایی به منطقه آزاد اجرایی‌شدن قانون تفویض اختیارات به منطقه آزاد (ماده ۱۱۲ قانون برنامه پنجم توسعه) با همیاری دستگاه‌های اجرایی</p> <p>- تعیین و تکلیف وضعیت منطقه آزاد تجاری و صنعتی سیستان به عنوان مکمل منطقه آزاد چابهار</p> <p>- انجام مطالعات پیوسته‌های فرهنگی و اجتماعی در پروژه‌های پیش‌رو (توسعه منطقه آزاد چابهار، طرح توسعه مکران، بندر شهید بهشتی، پتروشیمی‌ها و...) برای همراهی بیشتر مردم محلی و طبق مسؤلیت اجتماعی صنایع</p>
سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری	<p>- آموزش و ارائه تسهیلات به کشاورزان در جهت تغییر الگوی کشت و جایگزینی محصولات پُرآب با محصولات کمتری که نیاز به آب کمتری دارند.</p> <p>- ایجاد خوشه‌های صنعتی و زنجیره تولید صنعتی از کشت خرما تا بهره‌برداری و بسته‌بندی آن در راستای ایجاد ارزش افزوده بیشتر</p> <p>- رفع موانع قانونی پیش‌روی تولید و انتقال شتر از استان سیستان و بلوچستان به دیگر نقاط کشور با همکاری وزارت بهداشت و سازمان جهاد کشاورزی</p> <p>- بررسی حضور کشتی‌های صنعتی بزرگ (ترال) در سواحل کنارک با همکاری نیروهای انتظامی و سازمان شیلات و بنادر و تلاش در جهت ممانعت قانونی از ورود این کشتی‌ها که مخاطرات زیست‌محیطی گسترده‌ای نیز به همراه دارند.</p> <p>- استفاده از انرژی‌های نو و پاک خورشیدی و بادی برای ایجاد زیرساخت‌های فیزیکی لازم در روستاها، با توجه به پراکندگی روستاها از یکدیگر و همچنین پتانسیل بالای طبیعی استان در زمینه انرژی‌های نو. در همین زمینه، تهیه نقشه راه توسعه انرژی‌های نو و پاک باید در دستور کار قرار گیرد.</p> <p>- بررسی وضعیت خوشه صنعتی پرورش ماهی در قفس در سواحل مکران، به دلیل پتانسیل بالای منطقه در این زمینه</p>	<p>- آموزش و ارائه تسهیلات به کشاورزان در جهت تغییر الگوی کشت و جایگزینی محصولات پُرآب با محصولات کمتری که نیاز به آب کمتری دارند.</p> <p>- ایجاد خوشه‌های صنعتی و زنجیره تولید صنعتی از کشت خرما تا بهره‌برداری و بسته‌بندی آن در راستای ایجاد ارزش افزوده بیشتر</p> <p>- رفع موانع قانونی پیش‌روی تولید و انتقال شتر از استان سیستان و بلوچستان به دیگر نقاط کشور با همکاری وزارت بهداشت و سازمان جهاد کشاورزی</p> <p>- بررسی حضور کشتی‌های صنعتی بزرگ (ترال) در سواحل کنارک با همکاری نیروهای انتظامی و سازمان شیلات و بنادر و تلاش در جهت ممانعت قانونی از ورود این کشتی‌ها که مخاطرات زیست‌محیطی گسترده‌ای نیز به همراه دارند.</p> <p>- استفاده از انرژی‌های نو و پاک خورشیدی و بادی برای ایجاد زیرساخت‌های فیزیکی لازم در روستاها، با توجه به پراکندگی روستاها از یکدیگر و همچنین پتانسیل بالای طبیعی استان در زمینه انرژی‌های نو. در همین زمینه، تهیه نقشه راه توسعه انرژی‌های نو و پاک باید در دستور کار قرار گیرد.</p> <p>- بررسی وضعیت خوشه صنعتی پرورش ماهی در قفس در سواحل مکران، به دلیل پتانسیل بالای منطقه در این زمینه</p>
	<p>عدم استفاده بهینه از ظرفیت صنعت و معدن استان</p>	<p>- انجام مطالعات جامع در زمینه پتانسیل‌های معدنی استان</p> <p>- برطرف کردن موانع قانونی (تبصره ۳ از ماده ۶ قانون معادن)</p>
	<p>عدم استفاده از ظرفیت گردشگری و کسب و کارهای خرد</p>	<p>- توانمندسازی روستاها به منظور تقویت گردشگری روستایی</p> <p>- ایجاد کمپین‌های فرهنگی و هنری با کمک هنرمندان و مطبوعات محلی و کشوری در جهت ترمیم بازنمایی منفی از احساس امنیت در استان و همچنین معرفی پتانسیل‌های گردشگری استان</p>

حوزه موضوعی	مسائل و چالش‌ها	راهکارهای مؤثر
		<ul style="list-style-type: none"> - فراهم آوردن زیرساخت‌های لازم برای احداث مجتمع‌های گردشگری در شهرستان‌های استان - تقویت حاشیه‌نشین‌ها و ایجاد اشتغال در زمینه کسب‌وکارهای خرد از طریق ایجاد بازار برای صنایع دستی استان - آموزش صنایع دستی استان به زنان خانه‌دار بویژه در مناطق محروم با همکاری سازمان فنی و حرفه‌ای و سازمان صنایع دستی - ایجاد زنجیره تکمیلی صنایع دستی به منظور پایین آوردن هزینه تمام‌شده و انتقال آن به دیگر نقاط کشور جهت بازاریابی
سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی	آلاینده‌های هوا و اقلیم	<ul style="list-style-type: none"> - مدیریت سواحل و کنترل آلاینده‌ها و پسماندهای دریایی - اتخاذ تدابیر مناسب و راهکارهای قانونی برای کنترل آلودگی‌های ناشی از توسعه صنعتی سواحل مکران - تثبیت کانون‌های داخلی با رهاسازی آب سدها و استفاده از سایر روش‌های تثبیت از جمله تثبیت بیولوژیک، شیمیایی و مالچ‌پاشی - تقویت ایستگاه‌های پایش وضعیت جوی و نیز سیستم‌های پایش آگاهی هشدار دهنده - کاشت سریع گونه‌های گیاهی مقاوم به کم آبی و سریع‌الرشد - اقدامات بهداشتی مثل توزیع ماسک، شیر و هشدار به جوامع محلی برای کاهش اثرات منفی این پدیده بر سلامت شهروندان
	تنوع زیستی	<ul style="list-style-type: none"> - احیاء گونه‌های ملی و بین‌المللی گیاهی و جانوری در استان و معرفی آنها - افزایش حقایق تالاب هامون و در اولویت قرار گرفتن حقایق طبیعت - توسعه مشارکت‌های مردمی و استفاده از ظرفیت گروه‌های اجتماعی داخل و خارج کشور برای حفظ و بهبود محیط زیست - پیشگیری از قطع درختان و شکار گونه‌های جانوری با ارتقاء سیستم‌های نظارتی
	پسماند و مواد زائد	<ul style="list-style-type: none"> - احداث سایت دفن زباله در شهرهای ایرانشهر، راسک، نیکشهر و سراوان - تجهیز و تامین امکانات تفکیک زباله از میدا - جابجایی سایت دپوی زباله شهرستان زابل به دلیل مشکلات و معضلات ایجاد شده برای مردم - تامین منابع اعتباری لازم برای ساخت و تجهیز سایت های دفن زباله - توجه به اصول کشاورزی پایدار و شیوه‌های آبیاری مناسب و حساسیت‌های زمین - کاهش استفاده از سموم شیمیایی در تولید محصولات کشاورزی
	معضلات کمی و کیفی منابع آب	<ul style="list-style-type: none"> - مدیریت و کنترل منابع آب سطحی و زیرزمینی برای پیشگیری از هدررفت و تبخیر بالای آب - مدیریت صحیح میزان ورودی از هیرمند به کشور - مذاکره و رایزنی برای اخذ حق آبه هامون با کشور افغانستان - مدیریت سواحل و پیشگیری از ورود آلودگی‌ها به دریا - نظارت بر عملکرد واحدهای صنعتی در سواحل و کنترل آلاینده‌های آنها - توسعه آزمایشگاه‌های معتمد برای پایش و سنجش میزان آلودگی‌های دریایی - پایش و شستشوی شبکه توزیع آب در شهرها و روستاها
	بازدهی پایین و آمایش نامطلوب بخش کشاورزی	<ul style="list-style-type: none"> - اعمال سیاست آب مجازی و ترغیب کشاورزان به کشاورزی کم آب بر - ترغیب کشاورزان به کشت گیاهان سودآور مثل گیاهان دارویی - توجه به مناطق میانی استان همچون کوه سرخ و منطقه سرباز برای توسعه کشاورزی - ترغیب به تولیدات گلخانه‌ای در آمایش استان
	ضعف آموزش	<ul style="list-style-type: none"> - پیشنهاد طرح جامع برای یک دوره حداقل ۱۰ ساله با محوریت وزارت آموزش و پرورش تهیه شود و با اختصاص ردیف‌های بودجه‌ای خاص و اهتمام دیگر سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط با هدف تبعیض مثبت برای استان و توزیع اعتبارات و امکانات به شکل عادلانه تا زیرساخت‌های عمرانی و تجهیزاتی مدارس در طول زمان تأمین شود. پروژه‌هایی مثل راه‌اندازی اردوگاه دانش‌آموزی و پردیس فرهنگیان

راهکارهای مؤثر	مسائل و چالش‌ها	حوزه موضوعی
<p>- حمایت از گروه‌های مدنی داوطلب برای افزایش سطح ارتقای آموزش استان از طریق تسهیل فرایندهای صدور مجوز و جلوگیری از فرسایشی شدن روند فعالیت‌های گروه‌های قانونی</p> <p>- تنظیم و اجرای سیاست توسعه دانشگاه‌های علمی کاربردی به شکل هدفمند و با تأسیس رشته‌های مرتبط با ظرفیت‌های استان توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری</p> <p>- تأسیس هدفمند مدارس و هنرستان‌های آموزش فنی و حرفه‌ای توسط سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور نیز می‌تواند مکمل آموزش مهارت‌های فنی و کاربردی باشد و با افزایش اشتغال و بهبود فضای کسب‌وکار، فرایند توسعه استان را تسریع کند.</p> <p>- جذب و به‌کارگیری معلمان کارآمخته و بومی اقدام به بورسیه تعدادی از دانشجویان دوره‌های تربیت‌معلم و حتی دیگر علاقه‌مندان توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری</p>		
<p>- بخشی از آموزش‌ها در مدارس به زبان قومی و محلی بوده و همچنین کرسی زبان بلوچی در دانشگاه سیستان و بلوچستان راه‌اندازی شود.</p> <p>- سفارش مجموعه‌هایی با هدف نمایش ظرفیت‌های استان سیستان و بلوچستان در رسانه‌های عمومی کشور</p> <p>- برگزاری مجموعه‌ای از سمینارها، کنفرانس‌ها و همایش‌های کشوری در استان سیستان و بلوچستان</p>	<p>بازنمایی منفی</p>	
<p>- کاهش برخوردهای امنیتی در مواجهه با برگزاری سمینارها و همایش‌های استان</p> <p>افزایش سهم اهل تسنن در مشاغل و مناصب مهم دولتی</p> <p>- برگزاری دوره‌های هم‌اندیشی و برگزار کرسی‌های آزاد اندیشی بین دانش‌آموزان و دانشجویان مناطق شیعه و سنی نشین استان</p> <p>- کاهش تعداد نیروهایی که با لباس‌های نظامی در سطح شهر و روستا تردد میکنند</p> <p>- برخوردهای شدید و صریح با قاچاقچیان در نواحی مرزی و عدم سرایت وضعیت امنیتی مرزی به کل استان</p>	<p>مسئله ناامنی</p>	
<p>- تقویت سامانه‌های ثبت احوال استان جهت ثبت تعداد موالید و نرخ ازدواج‌های رسمی</p> <p>- ترغیب و حمایت از راه‌اندازی واحدهای تولیدی و کارگاهی کوچک و بزرگ توسط سرمایه‌گذاران در استان از طریق ایجاد تسهیلات ویژه</p> <p>- احیای بافت‌های فرسوده شهری و روستایی</p> <p>- شناسایی، حفظ و تقویت منابع اشتغال درآمدزا در شهرستان‌های استان</p>	<p>چالش مهاجرت و هویت</p>	
<p>- عدالت سیاسی در میان مردم استان باید به عنوان یکی از دستور کارهای اساسی مد نظر قرار بگیرد، چنان که ممنوعیت‌های اقوام و مذهب به تبعیض مثبت برای اکتساب سمت‌ها و نقش‌های سیاسی- اقتصادی</p> <p>- اصلاح و بازسازی فضای شهری استان</p> <p>- احداث مجموعه‌ای از کارخانجات و کارگاه‌های تولیدی</p> <p>- ساخت مجموعه‌های تفریحی-گردشگری در فضاهای عمومی شهری</p> <p>- اعطای خدمات آموزشی و مشاوره تحصیلی تخصصی برای دانش‌آموزان به صورت رایگان</p> <p>- طبقه بندی اجتماعی-اقتصادی مناطق مختلف شهری و روستایی و تدوین بسته‌های حمایتی از سوی نهادهای سیاستگذار بر مبنای نیازمندی طبقات</p>	<p>چالش مهاجرت و هویت</p>	<p>سیاست اجتماعی و فرهنگی</p>
<p>- شناسایی کمبودهای مراکز بهداشتی-درمانی در هر یک از شهرستان‌های استان و اجرای تبعیض مثبت در احداث مراکز پزشکی برای استان</p> <p>- تأسیس مراکز تخصصی و فوق تخصصی در استان</p> <p>- شناسایی نیاز ساکنین مراکز روستایی و حاشیه‌ای در شهرستان‌ها و تأسیس مراکز بهداشتی متناسب با جمعیت هر منطقه</p> <p>- اعزام پزشکان، پرستاران و متخصصین خدمات درمانی به استان به طور مستمر</p> <p>- بورسی دانشجویان بومی پزشکی و رشته‌های خدمات درمانی استان جهت تحصیل در دانشگاه‌های معتبر کشور و خارج از کشور</p>	<p>کمبود خدمات اجتماعی</p>	
<p>- بهسازی و بهبود بخشیدن به شرایط زندگی در زاغه‌ها و مناطق حاشیه‌نشین</p>	<p>حاشیه‌نشینی</p>	

راهکارهای مؤثر	مسایل و چالش‌ها	حوزه موضوعی
<p>-بالا بردن تخصص و مهارت نیروی کار موجود در نواحی حاشیه‌نشین شهری، از طریق آموزش‌های رسمی و فنی و حرفه‌ای و بالا بردن سطح تحصیلات و مهارت جوانان</p> <p>-نظارت بیشتر شهرداری بر امر ساخت و سازهای مسکونی مناطق حاشیه‌نشین و جلوگیری از ساخت و سازهای بدون پروانه</p> <p>-ایجاد اشتغال و کارآفرینی برای حاشیه‌نشینان</p> <p>-به رسمیت شناختن حقوق شهروندی ساکنان مناطق حاشیه‌نشین در برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و تأمین اعتبار مالی و پرداخت تسهیلات و وام برای بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونیشان و به رسمیت شناختن اولویت‌های گروه‌های فقیر و کم‌درآمد در نظام برنامه‌ریزی کشور.</p> <p>-تقویت شهرهای میانی و کوچک استان و تخصیص بودجه‌های عمرانی بیشتر به آن‌ها</p>		

۱- مقدمه

از لحاظ ساختاری، نوشتار حاضر در سه حوزه سیاستی تنظیم شده است که توصیف‌ها و تبیین‌هایی که از هر حوزه می‌شود، از نظر تحلیلی به حوزه‌های دیگر نیز کمک می‌کند:

۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری

۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی

۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی

در انتهای گزارش نیز، به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مسایل استان در سه حوزه نامبرده پرداخته می‌شود. اما قبل از ورود به بحث و بررسی مسایل استان در حوزه‌های نامبرده، باید به دو نکته توجه داشت. اول اینکه، تمرکز گزارش در هر قسمت بر یک حوزه خاص و تفکیک مسائل آن از دو حوزه دیگر، فقط از زاویه تحلیلی و به قصد بررسی دقیق‌تر مسئله از آن منظر بوده و در واقعیت امر و دنیای واقعی این مسائل بطور یکجا و درهم‌تنیده وجود دارند و امکان تفکیک ماهوی آنها وجود ندارد. دوم اینکه، همانگونه که در واقعیت این حوزه‌ها درهم‌تنیده هستند، در امر سیاست‌گذاری و اجرا نیز باید این حوزه‌ها را با یکدیگر در نظر گرفت. بنابراین، هیچیک از حوزه‌ها بر دیگری هم از منظر تحلیلی و هم از منظر اجرایی ارجحیت ندارد. برای مثال، حل یک‌جانبه مسائل اقتصادی نمی‌تواند در اولویت باشد و حتی محال است، مادامیکه مسائل با یکدیگر در نظر گرفته نشوند و آثار دیگر حوزه‌ها نیز بررسی نشود؛ چه بسا در این صورت، راهکارها، نه‌تنها اثربخش نبوده، که حتی می‌تواند آثار منفی و معکوس داشته باشد.

۲- معرفی استان

استان سیستان و بلوچستان با وسعتی در حدود ۱۸۱۷۵۸ کیلومتر مربع، حدود ۱۱,۱٪ از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد و بزرگترین استان کشور از نظر مساحت است. این استان از جنوب ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی با دریای عمان و از مشرق ۱۱۰۰ کیلومتر مرز بین‌المللی با دو کشور پاکستان و افغانستان دارد. جمعیت استان طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۰ برابر با ۲,۵۳۴,۳۲۷ نفر است که ۳,۳۷٪ از کل جمعیت ایران را شامل می‌شود. استان سیستان و بلوچستان دارای ۱۴ شهرستان، ۴۱ بخش، ۳۷ شهر و ۱۰۳ دهستان است.

آب و هوای استان از نوع آب و هوای بیابانی است. حداکثر دمای سالانه آن بالای ۴۵ درجه سانتیگراد است، این درحالی است که دمای میانگین حداکثر دمای کشور در طول سال به ۳۸ درجه می‌رسد. زاهدان سردترین و ایرانشهر گرم‌ترین شهرهای استان هستند. نوسانات رطوبت، وجود بادهای موسمی همچون بادهای معروف به ۱۲۰ روزه و باد هفتم یا گاوکش و ریزش جوی و اختلاف دما در ۲۴ ساعت، به استثنای نواحی معتدل دریای عمان، شرایط خاص اقلیمی و پوشش‌های گیاهی و جانوری بدیعی را به وجود آورده است.

۳- مسایل راهبردی استان

۳-۱- حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری

علیرغم اینکه استان سیستان و بلوچستان طبق آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۰، ۳،۳۷٪ از کل جمعیت ایران را تشکیل می‌دهد، اما تولید ناخالص داخلی (GDP) استان در سال ۱۳۹۲ در حدود ۱۳۲۸۵ میلیارد تومان بوده است که فقط ۱،۳٪ از تولید ناخالص داخلی کشور در این سال بوده است. در همین سال نرخ مشارکت اقتصادی استان ۲۹٪ بوده که نسبت به میانگین کشوری (۳۸،۲٪) پایین بوده و در رتبه آخر قرار دارد. میزان تولید سرانه استان نیز در سال ۱۳۹۲ حدود ۵ میلیون تومان بوده است که از این نظر نیز در رتبه آخر کشور قرار دارد. نرخ بیکاری کل و نرخ بیکاری جوانان نیز طبق آخرین آمار ارائه شده توسط مرکز آمار ایران در سال ۱۳۹۳ به ترتیب ۱۰/۹ و ۲۴/۱٪ بوده است (البته آمارهای غیررسمی و مشاهدات میدانی این آمار را تا ۳۰٪ بطور کلی و ۴۰٪ برای جوانان گزارش کرده‌اند).

وجود مرزهای آبی و خاکی گسترده، داشتن سابقه تاریخی در زمینه مبادلات و تجارت و قراردادن در مهمترین مسیر تجاری دنیای قدیم (جاده ابریشم) و نیز مراودات قومی و فرهنگی مرزنشینان استان با کشورهای همسایه، سکونت ۵۱٪ از جمعیت استان در مناطق روستایی و وابستگی اقتصاد استان به کشاورزی و شیلات، دسترسی به آبهای آزاد بین‌المللی خارج از تنگه هرمز و امکان ارتباط با کشورهای شرق آسیا، شبه‌قاره هند، شیخ‌نشین‌های حاشیه خلیج فارس و بازارهای آفریقا، وجود منطقه تجاری-صنعتی آزاد چابهار، داشتن ذخایر معدنی گسترده، داشتن پتانسیل بالای تولید انرژی‌های نو و پاک، داشتن پتانسیل تاریخی و طبیعی بالا برای جذب گردشگر (مناطق چمن دریا بزرگ عمان، کوه تفتان، مناطق تاریخی مثل شهر سوخته، کوه خواجه، مناظر هامون و هیرمند و...) از پتانسیل‌های منحصربه‌فرد این استان در حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری است. اما مجموع آمار موجود حاکی از آن است که وضعیت اقتصادی استان، برغم پتانسیل‌های اقتصادی آن، در شرایط مطلوبی قرار ندارد.

با عنایت به این ملاحظات، در ادامه به معرفی مهمترین مسائل و چالش‌های استان در حوزه سیاست اقتصادی، صنعتی و گردشگری و در ادامه تبیین و راهکارهای مؤثر برای حل یا تخفیف آنها پرداخته می‌شود.

وضعیت شاخص‌های کلیدی حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری استان سیستان و بلوچستان

رتبه استان در بخش‌های مختلف	رتبه ۳۱ در تولید سرانه (بدون نفت، ۹۲)
	رتبه ۱۹ در محصول ناخالص (بدون نفت، ۹۲)
	سهم در تولید ناخالص داخلی کشور ۱/۵۱ درصد
	نسبت جمعیت استان به کشور ۳/۳۳ درصد
	رتبه ۱۵ در ارزش افزوده بخش کشاورزی (۹۲)
	رتبه ۲۸ در ارزش افزوده بخش صنعت و معدن (۹۲)
	رتبه ۱۹ در اشتغال بخش کشاورزی (۹۴)
	رتبه ۲۰ در اشتغال بخش صنعت و معدن (۹۴)

رتبه ۵ در اشتغال بخش خدمات (۹۴)	نرخ مشارکت اقتصادی
رتبه آخر در مشارکت اقتصادی با ۲۹/۹ درصد در سال ۹۴. (میانگین کشوری ۳۸/۲)	
۱۱/۵ درصد در سال ۹۴ (میانگین کشوری ۱۱)	نرخ بیکاری
۲۴ شهرک و ناحیه صنعتی (۱۲ شهرک و ۱۵ ناحیه صنعتی) ۴۳۶۳ هکتار کل اراضی شهرکها و نواحی، ۵۵۷ هکتار مساحت اراضی صنعتی ۱۲۰۱ واحد صنعتی به بهره برداری رسیده با اشتغال ۱۲۰۳۸ نفر	تعداد شهرکها و نواحی صنعتی
۱۰۷ معدن در حال بهره برداری (۲ درصد از معادن کشور) با ۱۳۷۹ نفر اشتغال	پتانسیل های معدنی
زیرساخت: ۲۱ هتل، ۳۳ مهمان پذیر، ۲ هتل آپارتمان	گردشگری

چالش ها، علل و راهکارها

❖ عدم استفاده بهینه از مرز و منطقه آزاد برای تجارت و ترانزیت کالا

یکی از مزایای نسبی استان، ترانزیت کالا و تجارت آن به کشورهای همسایه از جمله پاکستان و افغانستان است. طبق آمار سازمان صنعت، معدن و تجارت استان، در ۳ ماهه اول سال ۱۳۹۴ حدود ۱۴۰ میلیون دلار صادرات غیرنفتی از مرزهای استان صورت گرفته است که صادرات کل کشور در دوره مشابه ۱۰۸۶۷ میلیون دلار بوده است. بنابراین، نزدیک به ۱٫۳٪ از کل صادرات کشور از مبادی گمرکی و بازارچه های مرزی استان سیستان و بلوچستان صورت گرفته است. این امر نشان دهنده این موضوع است که از پتانسیل های این استان به خوبی استفاده نشده است. ضمن اینکه از ۱۴۰ میلیون دلار صادرات استان، نزدیک به ۵۰٪ آن از بازارچه های مرزی صورت گرفته که این امر اهمیت و جایگاه ویژه بازارچه ها مرزی را نشان می دهد. حدود ۹۸٪ صادرات استان به مقاصد کشورهای پاکستان (۵۳٪) و افغانستان (۴۵٪) بوده است؛ بازاری ۲۱۰ میلیون نفری که در صورت بکارگیری تمهیدات لازم، ظرفیت صادراتی بیش از مقدار فوق الذکر دارد.

نگاهی به آمار صادرات غیرنفتی طی چند سال گذشته حاکی است که این میزان روبه رشد بوده و سهم بازارچه های مرزی نیز در این فرآیند روبه فزونی بوده است. با این حال به نظر می رسد با توجه به نزدیکی این استان به دو بازار بسیار بزرگ، میزان ۵۰۰ میلیون دلاری صادرات غیرنفتی سالانه از مرزهای استان، بنا به دلایلی، کمتر از میزان بالقوه آن است. یکی از دلایل این امر، عدم توازن جدی در تعداد مرزهای رسمی و بازارچه های مرزی بین غرب و شرق کشور است که این امر باعث ادامه ناامنی و همچنین عدم استفاده بهینه از ظرفیت های مرزهای شرق کشور شده است. یکی از علل عدم توسعه مرزها در شرق کشور، وجود نگاه امنیتی به استان در طول سال های گذشته بود که حتی به انسداد

مرزها و دیوارکشی در طول مرز نیز انجامیده است. بنابراین، به نظر می‌رسد با توجه به پتانسیل‌های موجود مبادلات تجاری و ترانزیت کالا در استان، عملاً حجم مبادلات تجاری صورت‌گرفته از مرزهای استان قابل توجه نیست و می‌توان آن را یکی از مسایل اصلی استان قلمداد نمود که در صورت حل آن، ارزش افزوده استان افزایش یافته و مسئله بیکاری استان نیز تا حدودی مرتفع می‌گردد. در صورت بهبود وضعیت تجارت و ترانزیت کالا از مرزهای استان، معیشت مرزنشینان نیز بهبود یافته و از مهاجرت آنها به حاشیه شهرهای بزرگ جلوگیری به عمل خواهد آمد. این امر هم از نظر امنیت مرز و هم از نظر مسائل و آسیب‌های اجتماعی احتمالی ناشی از حاشیه‌نشینی این افراد، دارای اهمیت بسزایی است. با توجه به مسئله جدی کم‌آبی در استان، بهره‌گیری از این مزیت نسبی استان باید یکی از اولویت‌های اصلی توسعه در این استان باشد. در واقع، یکی از موتورهای اصلی رشد و توسعه در استان می‌تواند تجارت و ترانزیت کالا از مرزهای استان باشد.

بخش دیگری که یکی از پتانسیل‌های اصلی استان در صادرات، واردات و ایجاد اشتغال است، منطقه آزاد چابهار است. منطقه آزاد چابهار با وجود اینکه در سال ۱۳۷۲ تأسیس شده، اما تاکنون به اهداف خود که تبدیل شدن به هاب اصلی منطقه است، نرسیده و ظرفیت‌های عظیم این منطقه بدون استفاده مانده است. بندر چابهار، تنها بندر اقیانوسی ایران و کوتاه‌ترین راه ارتباطی به کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان به دریاهای آزاد و همچنین کوتاه‌ترین مسیر ترانزیتی محور شرق ایران را داراست. از دیگر مزیت‌های این منطقه می‌توان به مجاورت با خط لوله گاز صلح (ایران- هند)، داشتن منابع عظیم شیلات دریایی و امکانات پرورش آبزیان و پتانسیل طبیعی بالا در جذب گردشگر اشاره کرد. اما به علل متفاوت از جمله مدیریت‌های نادرست، ظرفیت جذب پایین سرمایه‌گذاری، عدم نگاه توسعه متوازن بین مناطق مرزی شرق و غرب کشور، نبود زیرساخت‌های لازم در بخش صنعتی-تجاری و گردشگری منطقه، تاکنون پتانسیل‌های منطقه به فعلیت در نیامده است.

راهکارها

- ✓ ایجاد زیرساخت‌ها و امکانات ضروری جهت بهره‌برداری بیشتر از مرزهای رسمی و بازارچه‌های مرزی موجود
- ✓ ایجاد و افتتاح مرزهای رسمی و بازارچه‌های مرزی بیشتر به منظور تسهیل در امر تجارت، بازرگانی و صادرات
- ✓ تغییر نگاه تک‌بعدی امنیتی به استان و انتخاب رویکرد چندوجهی و توسعه‌ای به مسائل استان
- ✓ عملیاتی‌شدن واقعی قانون مبادلات مرزی. براساس قانون مبادلات مرزی (مصوب سال ۱۳۷۱) سالانه باید ۳٪ از درآمد کل تجارت خارجی کشور از سوی دولت در مناطق مرزی برای اولویت محرومیت‌زدایی سرمایه‌گذاری و هزینه شود تا علاوه بر محرومیت‌زدایی باعث رونق اقتصادی در این مناطق بشود. تاکنون دولت بطور جدی این قانون را اجرایی نکرده است.

- ✓ حذف تعیین کشوری فهرست کالاهای وارداتی و تعیین فهرست کالاها بصورت منطقه‌ای، با توجه به متفاوت بودن نیازهای هر استان و منطقه، و نیز بازبینی محدودیت سقف مبادلات مرزی در بازارچه‌های مشترک مرزی نسبت به بازارچه‌های متفاوت
- ✓ بالابردن ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری در منطقه چابهار (رفع موانعی مانند نداشتن بندر اختصاصی برای منطقه آزاد چابهار، مشکلات در حمل‌ونقل کالا از بندر شهید کلانتری و بهشتی به منطقه آزاد به دلیل بیرون‌بودن این بندر از منطقه آزاد)
- ✓ حل مشکل تفویض اختیارات قانونی دستگاه‌های اجرایی به منطقه آزاد اجرایی‌شدن قانون تفویض اختیارات به منطقه آزاد (ماده ۱۱۲ قانون برنامه پنجم توسعه) با همیاری دستگاه‌های اجرایی
- ✓ تعیین و تکلیف وضعیت منطقه آزاد تجاری و صنعتی سیستان به عنوان مکمل منطقه آزاد چابهار
- ✓ انجام مطالعات پیوسته‌های فرهنگی و اجتماعی در پروژه‌های پیش‌رو (توسعه منطقه آزاد چابهار، طرح توسعه مکران، بندر شهید بهشتی، پتروشیمی‌ها و...) برای همراهی بیشتر مردم محلی و طبق مسؤلیت اجتماعی صنایع

❖ عدم رشد بهینه در محصولات کشاورزی با مزیت نسبی

در سال ۱۳۹۲ تنها حدود ۲٪ از کل ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور (شامل زراعت، دامپروری و جنگل‌داری) در استان سیستان و بلوچستان ایجاد شده است. کمبود آب که عمدتاً ناشی از خشکسالی‌ها یا نرخ پایین بارش در سالیان اخیر در استان و منطقه بوده و شکل مشخص آن در خشک‌شدن دریاچه‌های هامون و جازموریان مشاهده می‌شود، یکی از مسائل اساسی استان در بخش کشاورزی است. بنابراین، با توجه به محدودیت شدید منابع آبی در استان، کشت محصولاتی مانند هندوانه که نیاز به آب فراوان دارند و قیمت آنها نیز در بازار معمولاً پایین است، دیگر توجیه اقتصادی نداشته و این محصولات باید از دیگر نقاط وارد استان شوند. در واقع، عدم توجه به مسئله کم‌آبی در سیاست‌گذاری بخش کشاورزی منجر به تشدید بحران در این زمینه خواهد شد.

در کشت خرما که یکی از مزیت‌های اصلی در بخش کشاورزی است، برغم بالابودن میزان تولید و سطح زیر کشت، بهره‌وری در این بخش مطلوب نبوده که در صورت بهبود بهره‌وری در آن می‌توان امیدوار بود ارزش افزوده بخش کشاورزی استان با افزایش همراه باشد. مسئله دیگر، نبود صنایع تبدیلی در استان در زنجیره تولید محصول نهایی است که به این ترتیب بخشی از ارزش افزوده‌ای که می‌توانست سهم استان باشد و موجب اشتغال نیز شود، به خارج از استان منتقل می‌شود. به دلیل نبود صنایع بسته‌بندی و برندسازی، خرما تولیدی استان به عنوان کالای واسطه برای بسته‌بندی و رسیدن به آخرین مرحله زنجیره تولید که بازار مصرف نهایی است، به استان کرمان ارسال و در آنجا بسته‌بندی می‌شود. در دامپروری نیز، با توجه به سازگار بودن شتر با اقلیم استان و نظر به مسئله جدی کم‌آبی، پرورش شتر یک مزیت نسبی به شمار می‌آید که به دلیل موانع قانونی (گویا توسط نهادهای نظارتی مربوط به بهداشت و یا

قانونی که مربوط به مناطق آزاد است) و البته نبود صنایع تبدیلی برای فرآوری محصولات تولیدی و آماده‌سازی آنها برای بازار نهایی مصرف، این بخش نیز مغفول مانده است.

بخشی از فعالیت دامپروری و کشتار دام نیز، ظاهراً وابسته به واردات دام از کشور پاکستان بوده است که بنا به دلایلی ظاهراً واردات آن متوقف شده است که این امر منجر به تعطیلی کامل دامپروری‌های بسیاری در شهرستان میرجاوه شده است که با مهاجرت افراد بومی از این منطقه مرزنشین نیز همراه بوده است. کشتارگاه‌های منطقه نیز متعاقباً با تعطیلی همراه شده‌اند. سایر فعالیت‌ها، نظیر مرغداری، به دلیل نبود زیرساخت‌های فیزیکی لازم از جمله حمل‌ونقل و دوربودن تولیدکنندگان نهاده‌های تولیدی از استان (مانند آوردن جوجه مرغ از آمل و کنجاله از زنجان) عملاً هزینه‌های تولید را بسیار بالا برده است و قیمت تمام‌شده تولید در این بخش را افزایش داده که این امر به معنای کاهش رقابت‌پذیری این صنایع با رقبای خارج از استان است. علاوه بر این، به دلیل مقررات منع رفت‌وآمد در ساعات بخصوصی از شبانه‌روز در شهرستان میرجاوه، عملاً زمان‌بندی فعالیت‌های مربوط به صنایع کوچک در فعالیت‌های لجستیکی خود با دشواری‌های بسیاری همراه شده است.

شیلات و ماهیگیری، یکی دیگر از مزیت‌های اصلی استان است که به تنهایی حدود ۲۱٪ ارزش افزوده تولیدی در این بخش در کل کشور را به خود اختصاص داده است. برخلاف دو محصولی که پیشتر اشاره شدند، صنایع تبدیلی در این بخش شکل گرفته و بسیاری از برندهای مهم این محصول مربوط به این استان هستند. ایجاد خوشه صنعتی در این بخش، یکی از تجارب موفق در استان بوده که می‌توان آن را الگویی برای خرما و شتر نیز قرار داد. البته این بخش نیز با مسائل خاص خود دست‌وپنجه نرم می‌کند که در صورت تدوam، این مزیت نسبی نیز با خطر و چالش‌های جدی مواجه خواهد شد. در واقع، ورود کشتی‌های بزرگ صنعتی (ترال) از استان‌های همجوار (هرمزگان) که از تکنولوژی پیشرفته‌تری برای صید و انتقال ماهی به استان‌های دیگر استفاده می‌کنند، اشتغال صیاد بومی را با مشکل روبه‌رو کرده است. در صورت تدوam این مسئله، شاهد فقر و بیکاری شدیدتر در منطقه کنارک خواهیم بود. برای مثال، برخی از این صیادان بومی که برای صید به سواحل جیبوتی و سومالی رفته بودند، گرفتار دزدان دریایی شده‌اند.

راهکارها

- ✓ آموزش و ارائه تسهیلات به کشاورزان در جهت تغییر الگوی کشت و جایگزینی محصولات پُرآب با محصولاتی که نیاز به آب کمتری دارند.
- ✓ ایجاد خوشه‌های صنعتی و زنجیره تولید صنعتی از کشت خرما تا بهره‌برداری و بسته‌بندی آن در راستای ایجاد ارزش افزوده بیشتر
- ✓ رفع موانع قانونی پیش‌روی تولید و انتقال شتر از استان سیستان و بلوچستان به دیگر نقاط کشور با همکاری وزارت بهداشت و سازمان جهاد کشاورزی

✓ بررسی حضور کشتی‌های صنعتی بزرگ (ترال) در سواحل کنارک با همکاری نیروهای انتظامی و سازمان شیلات و بنادر و تلاش در جهت ممانعت قانونی از ورود این کشتی‌ها که مخاطرات زیست‌محیطی گسترده‌ای نیز به همراه دارند.

✓ استفاده از انرژی‌های نو و پاک خورشیدی و بادی برای ایجاد زیرساخت‌های فیزیکی لازم در روستاها، با توجه به پراکندگی روستاها از یکدیگر و همچنین پتانسیل بالای طبیعی استان در زمینه انرژی‌های نو. در همین زمینه، تهیه نقشه راه توسعه انرژی‌های نو و پاک باید در دستور کار قرار گیرد.

✓ بررسی وضعیت خوشه صنعتی پرورش ماهی در قفس در سواحل مکران، به دلیل پتانسیل بالای منطقه در این زمینه

❖ عدم استفاده بهینه از ظرفیت صنعت و معدن استان

با توجه به عقب‌ماندگی تاریخی استان و همچنین پتانسیل تجاری و بازرگانی آن در گذشته، می‌توان گفت توسعه صنعتی در این استان اتفاق نیفتاده است. بخش صنعت و معدن استان در حدود ۵٫۶٪ از میزان اشتغال و همچنین ۱۱٪ از میزان تولید ناخالص داخلی استان را تشکیل می‌دهد. این آمار نشان از آن دارد که بخش صنعت و معدن استان ضعیف بوده و استراتژی‌های توسعه صنعتی باید در قالب ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های واقعی استان برنامه‌ریزی شود. برغم وجود پتانسیل‌های فراوان و جذاب در بخش معادن استان، سهم این استان در ارزش افزوده بخش معدن در سال ۱۳۹۲ بسیار ناچیز و در حدود ۰٫۴٪ بوده است. عدم توسعه بخش معدن، یکی از مسائل اساسی استان است که در صورت بکارگیری تمهیدات لازم می‌تواند ارزش افزوده و اشتغال قابل توجهی را برای استان به همراه داشته باشد. توسعه بخش معدن، در کنار توسعه و تسهیل مبادلات تجاری از مرزهای استان، می‌تواند دو موتور رشد اقتصادی در استان باشند.

از جمله علل پایین بودن سرمایه‌گذاری در بخش معدن (از جمله اکتشاف و بهره‌برداری)، ترکیبی از موانع قانونی و نبود زیرساخت‌های فیزیکی لازم در این زمینه است. در واقع، وثیقه لازم برای شروع اکتشاف یک معدن بسیار بالا بوده و عملاً تأمین آن توسط بخش خصوصی بومی غیرممکن است. مورد دیگر، بالابودن بهره مالکانه جهت استخراج معادن و بهره‌برداری از آنهاست که عملاً با کاهش سود مورد انتظار سرمایه‌گذاران، انگیزه آنها را برای ورود به این بخش به شدت کاهش داده است. و در نهایت، بنا به دلایل امنیتی، روایید کارشناسان و مهندسان شرکت‌های خارجی فعال در این حوزه قابلیت تمدید نداشته و یا عملاً با تأخیری طولانی همراه است که در نهایت منجر به مکانیسم غیرانگیزشی برای شرکت‌های خارجی جهت همکاری با شرکت‌های داخلی در این زمینه می‌شود. در نتیجه، تکنولوژی‌های پیشرفته‌تر در زمینه کشف و بهره‌برداری معادن عملاً با مشکل ورود مواجه خواهند بود. در مجموع، بالابودن هزینه‌های مبادلاتی در بخش معدن، توسعه این بخش را عملاً غیرممکن ساخته است. البته به‌تازگی در استانداری، دفتر حمایت و جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی به منظور پیگیری و رفع این مشکل راه‌اندازی شده است.

راهکارها

- ✓ انجام مطالعات جامع در زمینه پتانسیل‌های معدنی استان که البته همکاری نهادهای علمی بخصوص دانشگاه را می‌طلبد. برای مثال، هدایت پایان‌نامه‌های دانشکده کارآفرینی به سمت کشف پتانسیل‌های سرمایه‌گذاری استان در بخش صنعت و معدن.
- ✓ برطرف کردن موانع قانونی (تبصره ۳ از ماده ۶ قانون معادن) در مسیر اکتشاف معدن (هزینه بالای ثبت معدن، وجود سه میلیارد تومان در حساب بانکی برای ثبت) و مشکل در تمدید ویزای سرمایه‌گذاران خارجی به علت مرزی بودن استان

❖ عدم استفاده از ظرفیت گردشگری و کسب‌وکارهای خرد

یکی دیگر از ظرفیت‌های اقتصادی بالقوه استان که تاکنون ارزش افزوده قابل‌ملاحظه‌ای ایجاد نکرده، بخش گردشگری استان است که برغم وجود اماکن تاریخی، جاذبه‌های توریستی و ظرفیت عظیم روستاهای استان در جذب گردشگری روستایی، تاکنون توفیقی در این زمینه نداشته است. درحالی‌که فعال‌شدن این بخش، با توجه به کاربربودن آن و نیز فعال‌شدن صنایع دستی و سایر فعالیت‌های مشابه، قابلیت اشتغال‌زایی بالایی دارد.

در کنار باورهای نادرست نسبت به وضعیت امنیت استان که آن را از مقصد بسیاری از مسافران خارج کرده است، از علل این ناکامی می‌توان به ناشناخته‌بودن جاذبه‌های استان برای افراد خارج از آن، نبود زیرساخت‌های لازم از جمله زیرساخت‌های حمل‌ونقل (مانند شبکه ریلی)، جاده‌های امن، هتل، رستوران و... اشاره کرد. بخش صنایع دستی نیز به دلیل عدم استقبال گردشگران از استان و در نتیجه نبود تقاضا برای محصولات صنایع دستی در ایجاد ارزش افزوده و شغل، ناکام مانده است.

راهکارها

- ✓ توانمندسازی روستاها به منظور تقویت گردشگری روستایی
- ✓ ایجاد کمپین‌های فرهنگی و هنری با کمک هنرمندان و مطبوعات محلی و کشوری در جهت ترمیم بازنمایی منفی از احساس امنیت در استان و همچنین معرفی پتانسیل‌های گردشگری استان
- ✓ فراهم‌آوردن زیرساخت‌های لازم برای احداث مجتمع‌های گردشگری در شهرستان‌های استان
- ✓ تقویت حاشیه‌نشین‌ها و ایجاد اشتغال در زمینه کسب‌وکارهای خرد از طریق ایجاد بازار برای صنایع دستی استان
- ✓ آموزش صنایع دستی استان به زنان خانه‌دار بویژه در مناطق محروم با همکاری سازمان فنی و حرفه‌ای و سازمان صنایع دستی
- ✓ ایجاد زنجیره تکمیلی صنایع دستی به منظور پایین‌آوردن هزینه تمام‌شده و انتقال آن به دیگر نقاط کشور جهت بازاریابی

۳-۲- حوزه سیاست محیط زیست، آب و کشاورزی

استان سیستان و بلوچستان یکی از خشک‌ترین استان‌های کشور با تنوع آب و هوایی زیاد از گرم و مرطوب تا سرد و خشک کوهستانی است. براساس منابع موجود، قسمتی از حوزه‌های آبریز هیرمند، کویر لوت، هامون جازموریان و دریای عمان در این استان واقع شده‌اند و منابع آب سطحی استان راه آورده‌های رودخانه‌های سیستان، شیردل، گل‌میر، سرباز و چند رودخانه فصلی دیگر تشکیل می‌دهد. بهره‌برداری از آب‌های زیرزمینی استان سابقه دیرینه داشته که در گذشته از طریق برداشت از چشمه‌ها و حفر قنات و در دهه‌های اخیر با حفرهای چاه‌های عمیق صورت می‌گیرد.

با این وجود، استان از جهت گونه‌های گیاهی و جانوری شاخص است و گونه‌های غنی و باارزش در آن وجود دارد. گستردگی جغرافیایی و غلبه گستره‌های طبیعی بر مناطق تحت تصرف انسان، وجود جنگل‌های حرا، فضاها مناسب برای زیست‌حیات‌وحش، دسترسی به سواحل عظیم عمان و آبریزان موجود، تالاب هامون و منابع انرژی خورشیدی و بادی، از مهمترین ظرفیت‌های طبیعی استان می‌باشند.

اما بنا به دلایلی متعدد، این ظرفیت‌ها در حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی، همچنان بالقوه باقی مانده و استفاده بهینه‌ای از آنها نشده است. استان سیستان و بلوچستان، در کنار این ظرفیت‌ها، با مشکلات و چالش‌های گوناگونی در زمینه توسعه مواجه است که بایستی به این مسایل و حل آنها توجه ویژه شود. در این قسمت از گزارش، به مهمترین این مسایل و چالش‌ها اشاره می‌شود.

وضعیت شاخص‌های کلیدی حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی استان سیستان و بلوچستان

تنوع زیستی و طبیعی	پهناورترین استان کشور
	ظرفیت‌های بی نظیر برای تولید بهره برداری از انرژی خورشیدی
	دارای ۱۳ منطقه تحت مدیریت و حفاظت زیست محیطی
	تالاب هامون بزرگترین دریاچه آب شیرین ایران است
	گونه‌های جانوری: تمساح پوزه کوتاه، انواع آهو، قوچ، میش، خارپشت، انواع مار، انواع پرندگان، خرس سیاه و گورخر
	در دو ناحیه رویش ایران تورانی و خلیج عمانی دارای یک هزار و ۲۰۰ گونه گیاهی و ۳۰۰ گونه دارویی و صنعتی است
آب و بارش	میزان نزولات در مناطق مختلف استان بین ۷۰-۱۳۰ میلی‌متر در سال است
	میزان نزولات جوی در استان در سال معادل ۲۲۰۸۵ میلیون مترمکعب در سال
	میزان کل منابع تجدیدشونده در سال ۲۵۴۷ میلیون مترمکعب
	توان تبخیری بیش از ۵۰۰۰ میلی‌متر در سال
کشاورزی	تولید سالانه ۳ میلیون و ۲۲۷ هزار تن محصولات مختلف

کشاورزی

تولید سالانه ۱۳۰ هزار تن محصولات گرمسیری و دارای
رتبه نخست در کشور
میوه و مرکبات: ترنج، پرتقال، گریپ فروت و نارنگی، انواع
انار و میوه‌های جالیزی
تولید ۳۰ نوع خرما و رتبه دوم تولید در کشور

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ آلاینده‌های هوا و اقلیم

درخصوص آلاینده‌های هوا و اقلیم، استان سیستان و بلوچستان از آسیب‌پذیرترین مناطق از منظر طوفان‌های گردوغبار است. این استان با وجود وزش‌های منظم ۱۲۰ روزه در زابل و سایر مناطق، از مستعدترین مناطق به منظور بروز طوفان‌های گردوغبار بوده و این مسئله با توجه به روند روبه‌تزايد خشکسالی در حال تشدید است. آلاینده‌های اقلیمی که محصول اصلی توسعه نامتوازن است، در این استان در حال حاضر نمود روشنی ندارد، اما انتظار می‌رود در آینده این استان هم با چالش جدی در این حوزه مواجه شود.

کاهش رطوبت لایه‌های سطحی و در نهایت کاهش مقاومت عمومی در مقابل فرسایش، دلیل عمده روند روبه‌افزایش ریزگردها در استان سیستان و بلوچستان است. همچنین، با ایجاد و استقرار منطقه آزاد انرژی در سواحل جنوبی و منطقه مکران، هم از منظر آلاینده‌های اقلیمی و هم آلاینده‌های هوا، وضعیت نامناسبی را در این منطقه شاهد خواهیم بود. این تجربه در توسعه منطقه پارس جنوبی (عسلویه) در کشور وجود داشته و شاخص برخی از آلاینده‌های هوا تا بیش از ده برابر حد مجاز در آن تجربه شده است. گرچه الگوی توپوگرافیک منطقه در مکران متفاوت است، اما اثر انباشتگی آلاینده‌ها قطعاً چشمگیر بوده و مخاطراتی مانند سونامی و طوفان‌های شدید نیز آن را تهدید خواهد کرد.

راهکارها

- ✓ مدیریت سواحل و کنترل آلاینده‌ها و پسماندهای دریایی
- ✓ اتخاذ تدابیر مناسب و راهکارهای قانونی برای کنترل آلودگی‌های ناشی از توسعه صنعتی سواحل مکران
- ✓ تثبیت کانون‌های داخلی با رهاسازی آب سدها و استفاده از سایر روش‌های تثبیت از جمله تثبیت بیولوژیک، شیمیایی و مالچ‌پاشی
- ✓ تقویت ایستگاه‌های پایش وضعیت جوی و نیز سیستم‌های پایش آگاهی هشدار دهنده
- ✓ کاشت سریع گونه‌های گیاهی مقاوم به کم آبی و سریع‌الرشد
- ✓ اقدامات بهداشتی مثل توزیع ماسک، شیر و هشدار به جوامع محلی برای کاهش اثرات منفی این پدیده بر سلامت شهروندان

❖ تنوع زیستی

این استان با دارابودن ۱۳ منطقه تحت مدیریت (با مساحت بالغ بر ۱۴۸۲۰۲۳ هکتار)، به لحاظ وسعت مناطق دارای رتبه ۴ کشوری و از نظر تعداد در رتبه ۸ کشوری جای دارد. مناطق تحت مدیریت استان معادل ۷,۹٪ از وسعت کل استان را به خود اختصاص داده است. مهمترین و بزرگترین سطح مدیریتی مناطق استان را، پناهگاه حیات وحش هامون دارا می‌باشد که به دلیل مجاورت با مرز افغانستان و اندرکنش موضوعات متنوع محیط زیستی همچون آب‌های مرزی، کشاورزی و... دارای اهمیت ویژه است.

تالاب بین‌المللی هامون یکی از تالاب‌های مهم دنیا و بزرگترین دریاچه آب شیرین در سراسر فلات ایران محسوب می‌شود که با مساحتی حدود ۱۸۰۰ تا ۴۰۰۰ کیلومتر مربع متغیر بوده و در دامنه عمقی ۱ تا ۵ متر در ناحیه کویری و بیابانی شرق کشور واقع شده است. این تالاب با مطرح شدن به عنوان تالاب بین‌المللی از ۱۳۵۲ و به عنوان بخشی از پناهگاه حیات وحش و تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست، در مجموعه تالاب‌های ثبت شده کنوانسیون رامسر (۱۹۷۱) و فهرست مونتره (۱۹۹۲) جای دارد. مساحت تالاب در کنوانسیون رامسر ۶۰۰۰۰ هکتار (هامون پوزک ۱۰۰۰۰ هکتار و هامون هیرمند و صابری ۵۰۰۰۰ هکتار) ثبت شده است. این تالاب، علاوه بر اینکه بزرگترین و مهمترین دریاچه آب شیرین فلات ایران محسوب می‌شود، به دلیل اهمیت اکولوژیکی خاص خود از جمله زیستگاه‌های منحصربه‌فرد پرندگان مهاجر، به عنوان هفتمین تالاب بین‌المللی در جهان شناخته شده است.

طیف گسترده و گونه‌های مختلفی از تنوع زیستی موجود در این استان در معرض خطر انقراض قرار دارند که از جمله می‌توان به پلیکان خاکستری، باکلان کوچک، اردک بلوطی، اردک سرسفید، عقاب ماهی‌گیر، عقاب دریایی دم‌سفید، شاه‌باز، عقاب طلایی، شاهین، بحری، بالابان، هوبره، گیلان‌شاه خالدار، تمساح مردابی، انواع لاک‌پشت‌های دریایی و... اشاره کرد.

براساس نظر کارشناسان منابع طبیعی، در نتیجه چرای بی‌رویه و مفرط دام، بهره‌برداری نامناسب از معادن، سرشاخه‌زنی و اقداماتی از این دست، علاوه بر اینکه تجدید حیات در این عرصه‌ها کاهش یافته، بلکه جنگل‌زدایی تدریجی نیز با حذف درختان صورت گرفته و بحران‌های ناشی از بلایای طبیعی به نحوی حادث شده که خشکسالی‌های پی‌درپی (از ابتدای دهه هشتاد تا کنون) را به همراه داشته و در زمره مهمترین عواملی قرار گرفته‌اند که خسارات سنگینی را به عرصه‌های محیط زیست طبیعی و زیستگاه‌های استان بصورت فراگیر وارد نموده و تعادل اکولوژیک منطقه را از بین برده است.

از دیگر چالش‌های جدی، تهدید جمعیت و تنوع گونه‌های محیط‌زیست دریایی است که با شیوع ماهیگیری صنعتی در آب‌های بین‌المللی در برخی مناطق، معاش سکنه بومی و مجاورین را در تنگنای شدید قرار داده است.

راهکارها

- ✓ احیاء گونه‌های ملی و بین‌المللی گیاهی و جانوری در استان و معرفی آنها
- ✓ افزایش حقایق تالاب هامون و در اولویت قرار گرفتن حقایق طبیعی
- ✓ توسعه مشارکت‌های مردمی و استفاده از ظرفیت گروه‌های اجتماعی داخل و خارج کشور برای حفظ و بهبود محیط زیست
- ✓ پیشگیری از قطع درختان و شکار گونه‌های جانوری با ارتقاء سیستم‌های نظارتی

❖ پسماند و مواد زائد

در میان شهرستان‌های زاهدان، زابل، خاش، سراوان، سرباز، چابهار، زهک و نیک شهر، تنها زاهدان، زابل، سراوان و سرباز شهرستان‌هایی با نفوذ بیش از ۸۰٪ مکانیزاسیون و نیمه‌اتوماسیون در جمع‌آوری زباله‌های شهری هستند و در عین حال شهرستان‌های چابهار، زهک و نیک شهر از سیستم دستی بهره می‌برند. مدیریت پسماندهای شهری در زاهدان به عنوان مرکز، بصورت جداسازی و تفکیک کاغذ، آهن، شیشه، پلاستیک و لاستیک و همچنین زباله‌های تر است که در واحد بیوکمپوست به کود آلی تبدیل می‌شود. این میزان حدود یک سوم از کل زباله‌های شهری تخمین زده شده و الباقی در سایت زباله‌های شهری واقع در محور میرجاوه دفن می‌گردد. همچنین، در شهرستان زابل از انتهای سال ۸۶ پسماندها به محل جدید انتقال و دفن می‌شود. در سایر شهرستان‌ها و شهرهای استان نیز، زباله‌ها از درب منازل جمع‌آوری و به سایت‌های دفع زباله انتقال می‌یابند. گفتنی است که مطالعات طرح پسماندها در منطقه سیستم، زاهدان، چابهار و کنارک توسط استانداری انجام شده است. درخصوص شهرستان چابهار، با توجه به الگوی مدنظر در توسعه منطقه و مجاورت با دریا، توسعه سیستم جمع‌آوری زباله از اولویت بالایی برخوردار است.

در ارتباط با پسماندهای ویژه که در استان بیشتر پسماندهای بیمارستانی را در برمی‌گیرد، در مرکز استان جمع‌آوری و امحاء زباله‌های بیمارستانی توسط بخش خصوصی تکفل شده است. بدین ترتیب که زباله‌های جمع‌آوری شده از مراکز درمانی به محل واحد که در محور زاهدان-میرجاوه واقع است، انتقال داده شده و در کوره‌های زباله‌سوز این واحد امحاء می‌شود. در سایر مراکز شهرستانی که دارای بیمارستان می‌باشند، امحاء زباله‌های بیمارستانی بصورت سوزاندن در کوره‌های زباله‌سوز انجام می‌شود. با توجه به نبود واحد صنعتی بزرگ و میان مقیاس در استان، زباله‌های صنعتی توسط شهرداری‌ها و یا برخی از واحدهای صنعتی موجود جمع‌آوری و امحاء می‌شود.

عمده‌ترین مسئله در این زمینه را می‌توان توسعه نیافتگی سیستم جمع‌آوری و امحاء کاملاً مکانیزه در شهرهای ساحلی و شهرستان چابهار دانست. اما در کل، استان با دراختیار داشتن اراضی قابل توجه و بافت مناسب خاک، از منظر انتخاب شیوه‌های متنوع امحاء پسماند در تنگنا قرار ندارد.

از طرف دیگر در کشور براساس آمار، بیش از ۳۰٪ محصولات کشاورزی از مزرعه تا مصرف‌کننده در قالب تلفات از دایره ارزش مفید خارج شده و این شاخص در استان به مراتب بیش از این رقم است که گاهی تا ۴۰ یا ۵۰٪ در برخی از محصولات نیز شنیده شده است. وجود مزارع کوچک و تلفات متناظر با آن در امر برداشت در این منطقه، منجر به توسعه

برنامه‌های یکپارچه‌سازی مزارع و کشتزارها در استان شده که اقدامات انجام‌شده در منطقه باهوکلات در این دسته جای دارد.

به طور تقریبی کمیت سموم مصرفی در استان سالانه در حدود ۵۰ تن از انواع سموم کلره، فسفره، پیر تیروئیدها و سموم گیاهی است که بخشی نیز بنا به دلایلی چون عدم نگهداری مناسب از بین می‌رود. این دامنه تلفات کشاورزی و انواع پسماندهای کشاورزی در قالب خاک‌های آمیخته‌شده با سموم و آفت‌کش‌ها، پساب‌های کشاورزی در مزارع و صنایع مرتبط بخصوص در عرصه شیلات درون سرزمینی و مزارع ساحلی، تولیدات کشاورزی استان را با هزینه بسیار بالایی در محیط همراه می‌سازد.

راهکارها

- ✓ احداث سایت دفن زباله در شهرهای ایرانشهر، راسک، نیکشهر و سراوان
- ✓ تجهیز و تامین امکانات تفکیک زباله از مبدا
- ✓ جابجایی سایت دپوی زباله شهرستان زابل به دلیل مشکلات و معضلات ایجاد شده برای مردم
- ✓ تامین منابع اعتباری لازم برای ساخت و تجهیز سایت های دفن زباله
- ✓ توجه به اصول کشاورزی پایدار و شیوه‌های آبیاری مناسب و حساسیت‌های زمین
- ✓ کاهش استفاده از سموم شیمیایی در تولید محصولات کشاورزی

❖ معضلات کمی و کیفی منابع آب

میزان نزولات جوی در استان در سال معادل ۲۲۰۸۵ میلیون متر مکعب در سال است. همچنین، میزان کل منابع تجدیدشونده در سال ۲۵۴۷ میلیون متر مکعب است که کمتر از ۲,۵٪ از منابع آب تجدیدشونده کشور است. در بیش از یک دهه اخیر، خشکسالی هواشناسی (در مقابل خشکسالی هیدرولوژی و کشاورزی) باعث معضلات گسترده‌ای در استان شده و به شدت منابع زیرزمینی استان را کاهش داده است. در حال حاضر کمی بیش از ۶۷ میلیون متر مکعب، کسری مخزن آب‌های زیرزمینی استان است که با توجه به درصد پایین نزولات جوی، شاخص نامناسبی است.

عدم مدیریت صحیح میزان ورودی از هیرمند به کشور و ایجاد چاه‌نیمه‌ها برغم تبخیر و تعرق شدید در منطقه، از دیگر رویکردهای نامناسب ذخیره منابع آب در این استان است. این روش که با اعتراض بهره‌برداران و کشاورزان و همچنین حامیان محیط زیست روبه‌روست، از چالش‌های مدیریت استانی منابع است و به نظر نمی‌رسد که افق روشنی در این خصوص قابل‌تصور باشد. لازم به ذکر است که میزان آورد هیرمند و مقدار رهاسازی‌شده، در برخی مواقع براساس شنیده‌ها بیش از میزان مورد توافق است، ولی عدم بهره‌وری در شیوه و سیاست ذخیره‌سازی، محیط زیست و کشاورزی را شدیداً در تنگنا قرار داده است.

راهکارها

- ✓ مدیریت و کنترل منابع آب سطحی و زیرزمینی برای پیشگیری از هدررفت و تبخیر بالای آب
- ✓ مدیریت صحیح میزان ورودی از هیرمند به کشور
- ✓ مذاکره و رایزنی برای اخذ حق آبه هامون با کشور افغانستان

محدودیت منابع آب به دلیل شرایط اقلیمی و عدم مدیریت صحیح در ابعاد مختلف از جمله تولید مواد غذایی، تولیدات صنعتی، آب شرب بهداشتی، محیط زیستی و حتی ابعاد سیاسی و اجتماعی، مشکلات و مسائل متعددی را در استان ایجاد می‌نماید. در این شرایط، پرواضح است که در نظر داشتن جنبه‌های زیست‌محیطی در برنامه‌ریزی‌های آب، اهمیت بسیار بالایی دارد و لازم است مدیریت منابع آب، چرخه کامل آب در طبیعت و آثار آن بر محیط زیست را مدنظر قرار دهد.

آلودگی نواحی ساحلی دریای عمان، بیشتر تحت تأثیر فعالیت بندر آزاد چابهار، ساخت‌وسازهای ساحل و ورود فاضلاب انسانی و تجاری و صنعتی منطقه به دریا است و همچنین آلودگی حاصل از فعالیت اسکله‌های صیادی نیز در حال افزایش است. توسعه صنایع غذایی شیلاتی و کنسروسازی، دلیل افزایش آلودگی‌های ناشی از این صنایع در سواحل و دریاست. برای مثال، مزرعه ۴۰۰۰ هکتاری پرورش میگو در گوآتر، یکی از عوامل ورود مستقیم پساب‌های کشاورزی و شیلات به دریا در این منطقه است.

راهکارها

- ✓ مدیریت سواحل و پیشگیری از ورود آلودگی‌ها به دریا
- ✓ نظارت بر عملکرد واحدهای صنعتی در سواحل و کنترل آلاینده‌های آنها
- ✓ توسعه آزمایشگاه‌های معتمد برای پایش و سنجش میزان آلودگی‌های دریایی
- ✓ پایش و شستشوی شبکه توزیع آب در شهرها و روستاها

❖ بازدهی پایین و آمایش نامطلوب بخش کشاورزی

در این مناطق، تلفات آن نزدیک به ۷۰٪ از میزان آب تخصیصی به کشاورزی را به شکل نامطلوب به طبیعت برمی‌گرداند و بر میزان تلفات آب در طبیعت استان اضافه می‌کند. با این وصف، در چند سال آتی با روند نزدیک به دو درجه افزایش دما و تبخیر متناظر با آن، کشاورزی نیمه‌جان استان، در شرف نابودی قرار خواهد گرفت. بالابودن میزان تبخیر، روش‌های کشاورزی غیرصنعتی و نیمه‌صنعتی با راندمان پایین و اثربخشی نامطلوب اقدامات ترویجی، همگی از دلایل پایین بودن بهره‌وری و کارایی کشاورزی در استان می‌باشند. ضمن اینکه دوربودن مراکز جمعیتی بزرگ، کم‌شدن محصول به دلایل اقلیمی و عدم استقرار صنایع جانبی کشاورزی، این معضل را تهییج نموده است.

از سوی دیگر مناطق میانی همچون کوه سرخ، منطقه سرباز از مناطق سرسبز با توانمندی آبی مناسب است و در این مسیر وجود مناطق کشاورزی با ابزارهای صنعتی و توسعه گلخانه‌ای، از الزامات در این منطقه بخصوص در دهه آتی برای حفظ تأمین امنیت غذایی استان است. اما آمایش ناصحیح کشاورزی در استان و الگوهای نامطلوب کشت، اجازه طی مسیر مورد نظر را نمی‌دهد.

توان کشاورزی استان در آمایش نامناسب و کاملاً غیرمتمرکز، به دلیل ضرورت‌های اشتغال، اراضی استان را با سرعت زیادی از منابع آب تخلیه نموده و کاهش تراز یک تا چند متری آب را در منابع زیرزمینی استان سبب شده است. این آمایش نامطلوب با هدف توسعه اراضی کشاورزی، بدون اعتنا به افزایش کیفیت روش‌های و نظامات سنتی که اقداماتی حیاتی برای استان است، چالش عمده بخش کشاورزی است.

راهکارها

- ✓ اعمال سیاست آب مجازی و ترغیب کشاورزان به کشاورزی کم آب بر
- ✓ ترغیب کشاورزان به کشت گیاهان سودآور مثل گیاهان دارویی
- ✓ توجه به مناطق میانی استان همچون کوه سرخ و منطقه سرباز برای توسعه کشاورزی
- ✓ ترغیب به تولیدات گلخانه ای در آمایش استان

۳-۳- حوزه سیاست اجتماعی و فرهنگی

سیستان و بلوچستان از جمله پیچیده‌ترین استان‌های کشور بویژه از نظر فرهنگی و اجتماعی است؛ بگونه‌ای که علیرغم تاریخ کهن و ظرفیت‌های متعدد در حوزه میراث فرهنگی، جغرافیا و توسعه منطقه‌ای و پس از گذشت نزدیک به صد سال از شکل‌گیری دولت مدرن و حدود هفت دهه برنامه‌ریزی عمرانی در کشور، هنوز در زمره مناطق توسعه‌نیافته ایران محسوب می‌شود. تراکم مشکلات و معضلات که خود را در حوزه‌های مختلف بازتولید می‌کنند، این استان را در یک چرخه عقب‌ماندگی و محرومیت گرفتار کرده است؛ چرخه‌ای که رهایی از آن نیازمند عزم ملی و اراده‌ای بنیادین از سوی سیاست‌گذاران مرکزی، مدیران منطقه و مردم محلی است.

براساس آمار سال ۱۳۹۰، جمعیت جوان (۱۵ تا ۲۹ سال) استان برابر با ۳۲٫۳٪ است که بالاتر از میانگین کشوری (برابر با ۲۷٫۶٪) می‌باشد. نسبت مهاجران واردشده به این استان از نسبت مهاجران خارج‌شده پایین‌تر بوده و خالص مهاجرت در استان منفی است؛ بگونه‌ای که در مقابل هر ۱۰۰ نفر مهاجر خارج‌شده از استان، حدود ۸۲ مهاجر وارد شده است. استان سیستان و بلوچستان بیشترین جمعیت جوان را در مقایسه با سایر استان‌ها دارد. متوسط بُعد خانوار در این استان ۴٫۳ نفر و نیز نسبت زنان سرپرست خانوار برابر با ۱۶٫۶٪ است که هر دو بالاتر از میانگین کشوری (بعد خانوار کشور در سال مذکور ۳٫۶ و نسبت زنان سرپرست خانوار برابر بوده با ۱۳٫۸) قرار دارد. همچنین، در سال ۱۳۹۰، نرخ باسوادی جمعیت ۶ ساله و بالاتر استان برابر با ۷۱٫۶٪ بود که پایین‌تر از میانگین کشوری (۸۴٫۸٪) است. در سطح

آموزش عالی نیز، تعداد دانش‌آموختگان دانشگاهی استان در سال ۱۳۹۰ برابر با ۸۳۳۵۸ نفر بوده است که از این رقم ۴۴٫۷٪ دارای مدرک کاردانی، ۴۸٫۷٪ کارشناسی و ۶٫۶٪ کارشناسی ارشد و بالاتر بوده‌اند.

یکی از ویژگی‌های معرف استان، میزان بالای اعتماد سیاسی مردم به نهادهای سیاسی است. بطوریکه مردم استان ۲٫۷ برابر کل کشور به مجلس شورای اسلامی، ۱٫۹ برابر به شورای نگهبان، ۲ برابر به قوه قضائیه و ۳٫۲ برابر به دولت اعتماد دارند. این میزان اعتماد بالا نسبت به دستگاه‌های حکومتی و دولتی، نشان از همدلی و همراهی و پتانسیل همکاری و حمایت مردم استان با نهادهای مربوطه دارد. اما در مورد اعتماد به نهادهای انتظامی، به دلیل عدم موفقیت آنها در برقراری نظم و امنیت در استان، مردم اعتماد پایینی به این نهادها دارند؛ بطوریکه اعتماد مردم استان به نهادها و دستگاه‌های انتظامی در استان، ۳٫۲۴ برابر کمتر از کل کشور است که میزان قابل توجهی است.

علاوه بر این، استان سیستان و بلوچستان با مسایل متعدد اجتماعی و فرهنگی مواجه است که در این قسمت مهمترین آنها معرفی شده و ضمن تبیین این مسایل، راهکارهایی مؤثر جهت تخفیف یا حل آنها ارائه می‌گردد.

شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی استان سیستان و بلوچستان

<p>نرخ پایین باسوادی در استان در سال ۱۳۹۰ (۷۱٫۶٪ در برابر میانگین کشوری ۸۴٫۸٪) از یک طرف و میانگین پایین دانشجویان درحال تحصیل در استان نسبت به میانگین کشوری، معضل آموزش در استان جدی است. ضمن اینکه برآوردها حکایت از ۱۵۰ هزار کودک و نوجوان بازمانده از تحصیل در استان دارد.</p>	<p>ضعف آموزش</p>
<p>یک بازنمایی منفی از استان در افکار عمومی کشور شکل گرفته است و نام سیستان و بلوچستان را با مواد مخدر، خشونت، اعتیاد و ناامنی گره زده است. در ایجاد و تداوم این بازنمایی، رسانه‌ها و گروه‌های مرجع نقش اصلی را داشته‌اند. همه اینها در حالی است که استان در بسیاری از شاخص‌های مربوط به جرایم و آسیب‌های اجتماعی همانند نرخ خودکشی، میزان سرقت و نرخ طلاق، وضعیت بدتری نسبت به میانگین کشور ندارد.</p>	<p>بازنمایی منفی</p>
<p>چالش امنیت در استان بدین معناست که شهرهای مرزی منطقه با طیفی از ناامنی‌های ناشی از خشونت و تروریسم و بیش از آن احساس خشونت مواجه هستند. در برخی از شهرهای استان (مثل میرجاوه)، ممنوعیت‌های تردد در شب به دلیل چالش‌های امنیتی برقرار است.</p>	<p>مسئله ناامنی</p>
<p>درخصوص تعداد افراد بدون شناسنامه موجود نیست، براساس برآورد سازمان‌های مردم‌نهاد، بین ۱۰ تا ۱۵ هزار فرد بدون شناسنامه در استان درخواست صدور شناسنامه داشته‌اند، که با توجه به آنکه این میزان تنها تعداد درخواست‌های رسمی از سوی افراد است، می‌توان پیش‌بینی کرد که آمار واقعی بیشتر از این رقم باشد. از سویی مسئله مهاجرت اتباع افغانی به ایران و ازدواج آنان با زنان و مردان ایرانی یکی از نکات حائز اهمیت در استان است.</p>	<p>مهاجرت و هویت</p>
<p>وضعیت موجود استان و آمار، حاکی از توسعه‌نیافتگی و تبعیض و بی‌عدالتی در قیاس با مناطق برخوردار کشور است. اما آنچه اهمیت بیشتر دارد، ادراک این تبعیض و بی‌عدالتی از سوی مردم استان است؛ از یک سو تبعیض میان شیعه و سنی (که تا حدی با شکاف سیستانی-بلوچستانی همپوشانی دارد) و از دیگر سو نابرابری میان کلیت استان و مرکز کشور.</p>	<p>تبعیض، نابرابری و طردشدگی استان</p>
<p>در سال ۱۳۹۱، تعداد ۱۵ مؤسسه درمانی فعال (۵۸۰ واحد به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر از جمعیت) و ۲۱۸۷ تخت (۸۴٫۳ تخت به ازای هر صد هزار نفر از جمعیت) در استان وجود داشته است که میانگین این تعداد در کل کشور به ترتیب ۸۵۰ مؤسسه و ۱۳۱۱۴۰ تخت است. تعداد خانه‌های بهداشت روستایی استان نیز در سال ۱۳۹۱ برابر با ۹۰۲ واحد (معادل ۶۸٫۹ واحد به ازای هر صد هزار نفر جمعیت) بوده که از میانگین کل کشور (۱۷۷۱۴ واحد) پایین‌تر است.</p>	<p>کمبود خدمات اجتماعی</p>

حاشیه‌نشینی

بنابر اطلاعات مرکز آمار ایران در شهر زاهدان بیش از ۴۰٪ مردم حاشیه‌نشین هستند و در محلاتی چون کریم‌آباد، شیرآباد و... با انواع مخاطرات دست‌وپنجه نرم می‌کنند. بنا بر گفتهٔ مسئولین استان، این معضل در شهری همچون چابهار که قطب اقتصادی منطقه نیز محسوب می‌شود، بیش از ۵۰٪ است.

چالش‌ها، علل و راهکارها

❖ ضعف آموزش

با توجه به نرخ پایین باسوادی در استان در سال ۱۳۹۰ (۷۱٫۶٪) در برابر میانگین کشوری (۸۴٫۸٪) از یک طرف و میانگین پایین دانشجویان درحال تحصیل در استان نسبت به میانگین کشوری، معضل آموزش در استان جدی است. ضمن اینکه برآوردها حکایت از ۱۵۰ هزار کودک و نوجوان بازمانده از تحصیل در استان دارد. کمبود معلم، کمبود مدرسه و فضای آموزشی و نبود زیرساخت‌ها و امکانات آموزشی بویژه در مناطق دورافتاده و کمتر برخوردار استان، مشهود است. ضعف آموزش، در پایین بودن کیفیت آموزش نیز خود را نشان می‌دهد. گفته می‌شود به دلیل نبود افق رشد و پیشرفت، اغلب معلمان جذب‌شده، بعد از مدتی استان را ترک می‌کنند و مناطق کمتر برخوردار استان همواره با کمبود معلم روبرویند. توزیع نامناسب امکانات و فضاهای آموزشی حتی در شهر زاهدان به چشم می‌خورد. ضعف برنامه‌ریزی و در اولویت قرارنگرفتن مناطق محروم استان در تخصیص منابع، موجب شده امکانات و فضاهای آموزشی کافی برای دانش‌آموزان در دسترس نباشد.

راهکارها

- ✓ پیشنهاد طرح جامع برای یک دوره حداقل ۱۰ ساله با محوریت وزارت آموزش و پرورش تهیه شود و با اختصاص ردیف‌های بودجه‌ای خاص و اهتمام دیگر سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط با هدف تبعیض مثبت برای استان و توزیع اعتبارات و امکانات به شکل عادلانه تا زیرساخت‌های عمرانی و تجهیزاتی مدارس در طول زمان تأمین شود. پروژه‌هایی مثل راه‌اندازی اردوگاه دانش‌آموزی و پردیس فرهنگیان نیز باید ذیل همین طرح تعریف و اجرا شوند تا با دیگر پروژه‌ها پیوند داشته و تأثیر حداکثری خود را در بهبود شرایط رفاهی و رضایت معلمان از کار و زندگی بر جای گذارند.
- ✓ حمایت از گروه‌های مدنی داوطلب برای افزایش سطح ارتقای آموزش استان از طریق تسهیل فرایندهای صدور مجوز و جلوگیری از فرسایشی شدن روند فعالیت‌های گروه‌های قانونی
- ✓ تنظیم و اجرای سیاست توسعه دانشگاه‌های علمی کاربردی به شکل هدفمند و با تأسیس رشته‌های مرتبط با ظرفیت‌های استان توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

- ✓ تأسیس هدفمند مدارس و هنرستان‌های آموزش فنی و حرفه‌ای توسط سازمان آموزش فنی و حرفه‌ای کشور نیز می‌تواند مکمل آموزش مهارت‌های فنی و کاربردی باشد و با افزایش اشتغال و بهبود فضای کسب‌وکار، فرایند توسعه استان را تسریع کند.
- ✓ جذب و به‌کارگیری معلمان کارآموز و بومی اقدام به بورسیه تعدادی از دانشجویان دوره‌های تربیت‌معلم و حتی دیگر علاقه‌مندان توسط وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

❖ بازنمایی منفی

حقیقت این است که در بسیاری از موارد آنچه از استان سیستان و بلوچستان در افکار عمومی بازتاب می‌یابد، با واقعیت موجود فاصله دارد. در طول دهه‌های گذشته، یک بازنمایی منفی از استان در افکار عمومی کشور شکل گرفته است و نام سیستان و بلوچستان را با مواد مخدر، خشونت، اعتیاد و ناامنی گره زده است. در ایجاد و تداوم این بازنمایی، رسانه‌ها و گروه‌های مرجع نقش اصلی را داشته‌اند. همه اینها در حالی است که استان در بسیاری از شاخص‌های مربوط به جرایم و آسیب‌های اجتماعی همانند نرخ خودکشی، میزان سرقت و نرخ طلاق، وضعیت بدتری نسبت به میانگین کشور ندارد.

از طرفی، بخشی از این بازنمایی منفی به نگاه‌های مرکز محور و بیرونی نسبت به استان باز می‌گردد؛ نگاه‌هایی که بجای رویکرد همدلانه و واقعی، تلاش در همسان‌سازی بخشی از ایرانیان با وهابی‌گری، تروریسم و افراطی‌گری دارد. غلبه اخبار بازتاب‌یافته از استان در رسانه‌ها، با محتوای قاچاق، درگیری و خشونت در مقایسه با میزان اندک اخبار علمی، فرهنگی، هنری و... نیز از علل عمده است. همچنین، بخش دیگری از این بازنمایی منفی، به ضعف‌های درونی استان و کم‌کاری نیروهای بومی و محلی در معرفی قابلیت‌ها، ظرفیت‌ها و ابعاد قوت منطقه باز می‌گردد.

راهکارها

- ✓ بخشی از آموزش‌ها در مدارس به زبان قومی و محلی بوده و همچنین کرسی زبان بلوچی در دانشگاه سیستان و بلوچستان راه‌اندازی شود. این کار موجب تقویت بنیان‌های هویتی مردم منطقه و افزایش تعلق خاطر ایشان به کشور و نظام سیاسی و اجتماعی می‌شود.
- ✓ سفارش مجموعه‌هایی با هدف نمایش ظرفیت‌های استان سیستان و بلوچستان در رسانه‌های عمومی کشور
- ✓ برگزاری مجموعه‌ای از سمینارها، کنفرانس‌ها و همایش‌های کشوری در استان سیستان و بلوچستان، این کار موجب خواهد شد تا با حضور تعداد زیادی از فعالان کشوری در استان ذهنیت جمعی شکل گرفته نسبت به استان تغییر کرده و از سویی بر اقتصاد استان نیز اثرگذار باشد

❖ مسئله ناامنی

امنیت یکی از زیرساخت‌های مهم توسعه است که متأسفانه استان سیستان و بلوچستان از سال‌های گذشته با مسئله پایین بودن ضریب امنیت مواجه بوده است. چالش امنیت در استان بدین معناست که شهرهای مرزی منطقه با طیفی از ناامنی‌های ناشی از خشونت و تروریسم و بیش از آن احساس خشونت مواجه هستند. در برخی از شهرهای استان (مثل میرجاوه)، ممنوعیت‌های تردد در شب به دلیل چالش‌های امنیتی برقرار است. بخشی از این پایین بودن ضریب امنیت، مبتنی بر واقعیت و ناشی از تجربه‌های پیشین در زمینه بمب‌گذاری و تروریسم گروه‌هایی مثل جندالله است. بخشی نیز بر ساخته رسانه‌ها و افکار عمومی بوده و به نوعی برجسته‌سازی این ناامنی است. اما به هر جهت، این معضل موجب تقویت نگاه‌های امنیتی از سوی سیاست‌گذاران و غلبه نیروهای نظامی و امنیتی در معادلات استان شده و عامل مهمی در توسعه نیافتگی استان است. شکل‌گیری این معضل را می‌توان در چند عامل مهم جستجو کرد:

اول، همجواری استان با کشورهای پاکستان و افغانستان که خود با چالش تروریسم و افراطی‌گری مذهبی مواجهند، موجب شده تا مرز (که در حالت عادی می‌تواند یک فرصت باشد) برای این استان بدل به یک تهدید شود. دوم، قاچاق انسان و کالا از مرزها، مخاطرات زیادی به وجود آورده و بویژه ترانزیت مواد مخدر، درگیری‌های دائمی نیروهای انتظامی با اشرار و قاچاقچیان را در پی دارد.

سوم، تضادهای قومی و مذهبی در استانی که اکثریت آن را بلوچ‌ها و اهل سنت تشکیل می‌دهند، بویژه با توجه به چالش‌های قومی و مذهبی در منطقه خاورمیانه، به نوبه خود می‌تواند زمینه‌ساز خشونت باشد. چهارم، غلبه بیش از حد نیروهای نظامی و امنیتی در استان نیز، مزید بر علت است و گاهی منجر به تحریک ساکنان بومی می‌شود.

راهکارها

- ✓ کاهش برخوردهای امنیتی در مواجهه با برگزاری سمینارها و همایش‌های استان
- ✓ افزایش سهم اهل تسنن در مشاغل و مناصب مهم دولتی
- ✓ برگزاری دوره‌های هم‌اندیشی و برگزاری کرسی‌های آزاد اندیشی بین دانش‌آموزان و دانشجویان مناطق شیعه و سنی نشین استان
- ✓ کاهش تعداد نیروهایی که با لباس‌های نظامی در سطح شهر و روستا تردد میکنند
- ✓ برخوردهای شدید و صریح با قاچاقچیان در نواحی مرزی و عدم سرایت وضعیت امنیتی مرزی به کل استان

❖ چالش مهاجرت و هویت

با توجه به وضعیت مهاجرفرستی استان، این مسئله با توجه به سایر ویژگی‌های خاص استان می‌تواند به‌مثابه وضعیتی دوگانه قلمداد شود؛ چراکه اگر مهاجران خارج‌شده از استان را جزو گروه‌های حاشیه‌ای برای مناطق مقصد تلقی کنیم (که با توجه به ترکیب و نوع مهاجرت استان، این گزینه محتمل است)، فرصتی مناسب برای افراد مقیم استان است. از سویی، اگر ترکیب مهاجران خارج‌شده به افراد کارآفرین تعلق داشته باشد، این فرصتی است که از دست منطقه می‌رود.

منفی‌بودن خالص مهاجرت در استان، نشان از مهاجرفرستی دارد. به عبارت دیگر، تمایل به مهاجرت از استان به استان‌های دیگر بویژه استان خراسان و گلستان زیاد است. همچنین، مهاجرت اتباع خارجی به استان و ازدواج با زنان ایرانی موجب شکل‌گیری پدیده «افراد بدون شناسنامه» در استان شده است. یکی دیگر از عوامل عمده در شکل‌گیری این پدیده، مربوط به ایرانیانی است که سابق در کشورهای همسایه از جمله پاکستان و افغانستان زندگی می‌کردند و امروز به ایران آمده‌اند. از آنجاکه در هیچیک از سازمان‌ها و نهادهای رسمی مرتبط آماری درخصوص تعداد افراد بدون شناسنامه موجود نیست، براساس برآورد سازمان‌های مردم‌نهاد، بین ۱۰ تا ۱۵ هزار فرد بدون شناسنامه در استان درخواست صدور شناسنامه داشته‌اند، که با توجه به آنکه این میزان تنها تعداد درخواست‌های رسمی از سوی افراد است، می‌توان پیش‌بینی کرد که آمار واقعی بیشتر از این رقم باشد. این پدیده یک چالش مهم هویتی و رفاهی محسوب می‌شود؛ چراکه با توجه به بافت اقتصادی استان، بخش قابل‌توجهی از مردم تنها از طریق خدمات رفاهی دولتی همانند دریافت یارانه و طرح‌های تأمین اجتماعی همانند حمایت‌های کمیته امام خمینی و کمیته امداد امرار معاش می‌کنند.

مهاجرت از استان غالباً به دلایل معیشتی و یافتن شغل است که این موضوع نشان‌دهنده مطلوبیت اندک استان برای زندگی و سطح پایین توسعه‌یافتگی آن است. ورود اتباع خارجی نیز عمدتاً ریشه در قرابت‌های قومی، زبانی و مذهبی در دو سوی مرز دارد و هنگامیکه این مهاجرت صورت قانونی نداشته و زمینه ادغام اجتماعی فراهم نیست، تبعات هویتی منفی ایجاد می‌کند.

راهکارها

- ✓ تقویت سامانه‌های ثبت احوال استان جهت ثبت تعداد موالید و نرخ ازدواج‌های رسمی
- ✓ ترغیب و حمایت از راه‌اندازی واحدهای تولیدی و کارگاهی کوچک و بزرگ توسط سرمایه‌گذاران در استان از طریق ایجاد تسهیلات ویژه
- ✓ احیای بافت‌های فرسوده شهری و روستایی
- ✓ شناسایی، حفظ و تقویت منابع اشتغال درآمدزا در شهرستان‌های استان

❖ تبیض، نابرابری و طردشدگی استان

بخشی از این تبعیض و نابرابری موجود در استان، ناشی از شکاف‌های قومی و مذهبی است که پس از انقلاب اسلامی پُررنگ‌تر شده است. به این معنا که به دلیل حساسیت روی اهل سنت، ایشان کمتر به بازی گرفته شده و امکانات استان از جمله مناصب و موقعیت‌های مهم تصمیم‌گیری در اختیار اهل تشیع قرار گرفته و به این ترتیب شکاف‌ها تشدید گردیده است. در سطح کلان نیز، به دلایل متعدد از جمله عقب‌ماندگی تاریخی، فقدان مزیت نسبی در حوزه صنعت و فناوری، غلبه نگاه امنیتی در سیاست‌گذاری و ضعف در چانه‌زنی، در برنامه‌های توسعه توجه کافی به استان صورت نگرفته و در مقایسه با اغلب استان‌های کشور، همواره جایگاه پایین‌تر داشته است.

نگاهی به وضعیت موجود استان و آمار، حاکی از توسعه‌نیافتگی و تبعیض و بی‌عدالتی در قیاس با مناطق برخوردار کشور است. اما آنچه اهمیت بیشتر دارد، ادراک این تبعیض و بی‌عدالتی از سوی مردم استان است؛ از یک سو تبعیض میان شیعه و سنی (که تا حدی با شکاف سیستانی-بلوچستانی همپوشانی دارد) و از دیگر سو نابرابری میان کلیت استان و مرکز کشور. نشانه‌های تبعیض اول را می‌توان در فقدان مشارکت اهل سنت و بلوچ‌ها در مدیریت استان بویژه نهادهای انتظامی، امنیتی و حراستی و سپس نهادهای آموزش و پرورش و آموزش عالی استان مشاهده کرد. به نوعی شیعیان در این زمینه دارای رانت مذهبی هستند و با حاشیه‌ای شدن منزلت اجتماعی اهل سنت، احساس طردشدگی در میان ایشان بیشتر شده است.

در راستای الگوی سنتی خانواده، نقش اجتماعی زنان نیز همچنان سنتی طبقه‌بندی می‌شود، در خصوص موافقت با رئیس جمهور شدن، وزیر شدن، فرماندار شدن، استاندار شدن زنان نیز با وجود این که تفاوت معناداری میان وضعیت کشور با استان مشاهده نمی‌شود و به نظر می‌رسد تغییرات نقش زنان در حوزه اجتماعی بیش از حوزه خانواده رو به مدرن شدن حرکت کرده است، اما هنوز میزان موافقت در کل کشور بیشتر از استان است.

با توجه به وضعیت نامساعد استان نسبت به کل کشور پیش‌بینی‌های عمومی حاکی از این است که مردم باید میزان بالاتری از احساس تبعیض و بی‌عدالتی را گزارش و حس منفی بیشتری نسبت به مسئولین سیاسی داشته باشند. اما بررسی وضعیت ارزشی و نگرشی آنان حاکی از آن است که مردم سیستان و بلوچستان دو برابر کل کشور معتقدند که حکومت به همه مردم به یک چشم می‌نگرد، آنان اوضاع سیاسی کشور را در نسبت با ۵ سال گذشته ۲,۳ برابر سایر مردم کشور بهبود یافته‌تر قضاوت کرده و نیز حدود ۱,۸ برابر کل کشور معتقدند در ۵ سال آینده اوضاع سیاسی بهبود پیدا خواهد کرد. از سویی آنان ۳,۳ برابر کل کشور به وجود حق و فضای مناسب برای انتقاد از حکومت توسط احزاب و گروه‌های قانونی معتقدند. در واقع می‌توان گفت که مردم سیستان و بلوچستان عدالت سیاسی بیشتری از سایر مردم ایران ابراز داشته‌اند. یکی از نکات حائز اهمیت در نگرش مردم استان نسب به کل کشور اعتقاد به آموزش و یاددهی زبان قومی به فرزندان است که مردم سیستان و بلوچستان ۹ برابر سایر ایرانیان به این موضوع و تکلیف اعتقاد داشته‌اند.

راهکارها

- ✓ عدالت سیاسی در میان مردم استان باید به عنوان یکی از دستور کارهای اساسی مد نظر قرار بگیرد، چنان که ممنوعیت‌های اقوام و مذهب به تبعیض مثبت برای اکتساب سمت‌ها و نقش‌های سیاسی-اقتصادی
- ✓ اصلاح و بازسازی فضای شهری استان
- ✓ احداث مجموعه‌ای از کارخانجات و کارگاه‌های تولیدی
- ✓ ساخت مجموعه‌های تفریحی-گردشگری در فضاهای عمومی شهری
- ✓ اعطای خدمات آموزشی و مشاوره تحصیلی تخصصی برای دانش‌آموزان به صورت رایگان
- ✓ طبقه بندی اجتماعی-اقتصادی مناطق مختلف شهری و روستایی و تدوین بسته های حمایتی از سوی نهادهای سیاستگذار بر مبنای نیازمندی طبقات

❖ کمبود خدمات اجتماعی

گرچه در سال‌های اخیر تلاش‌های زیادی برای افزایش امکانات بهداشتی و درمانی استان صورت گرفته، اما هنوز استان وضعیت نامناسبی دارد و با کمبود خدمات در این زمینه روبه‌روست. سرانه تعداد افراد تحت پوشش طرح شهید رجایی و سرانه مددجویان دائمی کمیته امداد در استان، از میانگین کشور بالاتر است. در سال ۱۳۹۱، تعداد ۱۵ مؤسسه درمانی فعال (۰,۵۸ واحد به ازای هر ۱۰۰ هزار نفر از جمعیت) و ۲۱۸۷ تخت (۳,۸۴ تخت به ازای هر صد هزار نفر از جمعیت) در استان وجود داشته است که میانگین این تعداد در کل کشور به ترتیب ۸۵۰ مؤسسه و ۱۳۱۱۴۰ تخت است. تعداد خانه‌های بهداشت روستایی استان نیز در سال ۱۳۹۱ برابر با ۹۰۲ واحد (معادل ۶۸,۹ واحد به ازای هر صد هزار نفر جمعیت) بوده که از میانگین کل کشور (۱۷۷۱۴ واحد) پایین‌تر است.

یکی از نشانه‌های توسعه نامتوازن، فقدان تخصیص مناسب منابع در زمینه امکانات بهداشتی، درمانی و حمایت‌های اجتماعی است. در حالی که مناطق محروم کشور از جمله استان سیستان و بلوچستان نیاز افزون‌تری به اینگونه امکانات دارند، قرارنگرفتن در اولویت برنامه‌ریزی‌ها و عدم اهتمام دولت به تأمین نیازهای مردم، موجب تشدید این کمبودها در طول زمان شده است. فقر و مشکلات معیشتی نیز موجب تشدید محرومیت و فقر جمعیت نیازمندان به حمایت شده است.

راهکارها

- ✓ شناسایی کمبودهای مراکز بهداشتی-درمانی در هر یک از شهرستان‌های استان و اجرای تبعیض مثبت در احداق مراکز پزشکی برای استان
- ✓ تاسیس مراکز تخصصی و فوق تخصصی در استان

- ✓ شناسایی نیاز ساکنین مراکز روستایی و حاشیه‌ای در شهرستان‌ها و تاسیس مراکز بهداشتی متناسب با جمعیت هر منطقه
- ✓ اعزام پزشکان، پرستاران و متخصصین خدمات درمانی به استان به طور مستمر
- ✓ بورسی دانشجویان بومی پزشکی و رشته‌های خدمات درمانی استان جهت تحصیل در دانشگاه‌های معتبر کشور و خارج از کشور

❖ حاشیه‌نشینی

بنابر اطلاعات مرکز آمار ایران در شهر زاهدان بیش از ۴۰٪ مردم حاشیه‌نشین هستند و در محلاتی چون کریم‌آباد، شیرآباد و... با انواع مخاطرات دست‌وپنجه نرم می‌کنند. بنا بر گفتهٔ مسؤولین استان، این معضل در شهری همچون چابهار که قطب اقتصادی منطقه نیز محسوب می‌شود، بیش از ۵۰٪ است.

حاشیه‌نشینی عمدتاً ریشه در توسعه نامتوازن و مهاجرت افشار کم‌توان به شهرهای بزرگ‌تر دارد. خشکسالی، توسعه‌نیافتگی و سختی گذران زندگی، موجب مهاجرت مردم از شهرهای دورافتاده و روستاها به سمت شهرهای بزرگ استان شده است. تداوم نابرابری نیز، باعث عدم ادغام اجتماعی و حاشیه‌ای شدن طیف‌هایی از مردم کم‌توان گردیده و به تدریج ساختار توسعه شهری، آنها را در موقعیت خود تثبیت کرده است.

بنابر گفته عباس آخوندی وزیر راه، شهرسازی و مسکن در ۱۹ اردیبهشت ۱۳۹۵، "درصد جمعیت شهری کشور یعنی بالای ۱۹ میلیون نفر در ۱۳۰ هزار هکتار مساحت در بیش از ۲۷۰۰ محله در شرایطی زندگی می‌کنند که با کمبود سرانه خدماتی و زیرساخت‌های نامناسب روبه‌رو هستند. آخوندی به عنوان رییس ستاد ملی بازآفرینی شهری، پیش‌تر نیز با اعلام رقم ۱۸ میلیون نفری حاشیه‌نشینان کشور، از بخشی از مشکلات حاشیه‌نشینان سخن گفته بود؛ اینکه حاشیه‌نشینان، حس تعلق به جامعه را از دست می‌دهند و خود را شهروند درجه دوم می‌دانند که از سوی دیگر شهرنشینان به حاشیه رانده شده‌اند. "باتوجه به آنچه عنوان شد و با توجه به جمعیت هشتاد میلیون نفری کشور نرخ حاشیه نشینی برابر با ۲۲,۵٪ است.

راهکارها

- ✓ بهسازی و بهبود بخشیدن به شرایط زندگی در زاغه‌ها و مناطق حاشیه‌نشین؛ این بهبودی و ساماندهی شامل ایجاد زیرساخت‌های مناسب مانند شبکه‌های ارتباطی، سیستم تخلیه فاضلاب و حداقل ملزم کردن حاشیه‌نشینان به حفر چاه فاضلاب خواهد بود.
- ✓ بالا بردن تخصص و مهارت نیروی کار موجود در نواحی حاشیه‌ی شهری، از طریق آموزش‌های رسمی و فنی و حرفه‌ای و بالا بردن سطح تحصیلات و مهارت جوانان از راه تشویق آنان به فراگیری علم و دانش،

تخصص و مهارت، به منظور جذب در اقتصاد بخش رسمی و کاهش اشتغال در بخش غیررسمی در آینده ی این سکونتگاه‌ها.

✓ نظارت بیشتر شهرداری بر امر ساخت و سازهای مسکونی مناطق حاشیه‌نشین و جلوگیری از ساخت و سازهای بدون پروانه و همچنین ساخت و سازهایی که قوانین و ضوابط ساختمان‌سازی و شهرسازی در آن‌ها رعایت نمی‌شود.

✓ ایجاد اشتغال و کارآفرینی برای حاشیه‌نشینان به‌خصوص به‌منظور کاهش بیکاری و اشتغال در اقتصاد غیررسمی و شغل‌های کاذب و انگلی از یک سو و افزایش درآمد و کاهش فقر و بهبود کیفیت زندگی آنها و گسترش عدالت اجتماعی، اقتصادی از سوی دیگر.

✓ به رسمیت شناختن حقوق شهروندی ساکنان مناطق حاشیه‌نشین در برنامه‌ریزی‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و تأمین اعتبار مالی و پرداخت تسهیلات و وام برای بهسازی و نوسازی واحدهای مسکونی‌شان و به‌رسمیت شناختن اولویت‌های گروه‌های فقیر و کم‌درآمد در نظام برنامه‌ریزی کشور.

✓ تقویت شهرهای میانی و کوچک استان و تخصیص بودجه‌های عمرانی بیشتر به آن‌ها، زیرا این امر موجب جذب تعداد زیادی از مهاجرین روستایی به آنها خواهد شد.

۴- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مسئله بیکاری یکی از مسائل عمده و چالش‌برانگیز استان سیستان و بلوچستان است. نرخ بیکاری در استان طبق آمار رسمی ۱۱٪ و طبق آمار غیررسمی به بیش از ۳۰٪ می‌رسد. اما باید به این نکته توجه داشت که بیکاری معلول شرایط وخیم استان در هر حوزه تحلیلی (اقتصادی، زیست محیطی، و اجتماعی و فرهنگی) است و رفع آن نیز نیازمند توجه جامع به هر این سه حوزه است.

از دیگر چالش‌های اساسی استان در حوزه اقتصاد، صنعت و گردشگری که در سطح کلان وجود دارد، وجود نگاه امنیتی شدید به استان از طرف مدیریت سیاسی مرکز بوده که بازنمایی این رویکرد نادرست، خود را در شکاف‌های عمیق ایجادشده بین جنوب و شمال استان در قالب اختلافات قومی-مذهبی (بلوچستانی در برابر سیستانی، اهل تسنن در برابر شیعه) نشان می‌دهد. البته لازم به ذکر است که این نگاه امنیتی در دولت جدید کاهش یافته، اما به منظور توسعه همه‌جانبه استان هنوز نگاه امنیتی مشکل‌ساز است. این شکاف قومی-مذهبی، در کنار دیگر چالش اصلی استان یعنی فاصله جغرافیایی طولانی استان از مرکز و همچنین بین شهرستان‌های استان، باعث شده ارتباطات بین مردم و هویت‌های گوناگون کمتر صورت گیرد. طولانی‌بودن فاصله جغرافیایی بین شهرستان‌های استان و همچنین زیرساخت‌های مناسب درون و برون استانی موجب شده تا ارتباط هویت‌های مختلف مردم با یکدیگر کمتر شده و همین مسئله اختلافات و شکاف‌ها را بیشتر کند. این فاصله طولانی به تعبیری باعث شده است که کل استان در حاشیه استان‌های مرکزی قرار بگیرد. باید توجه داشت که حل مسائل استان در هر حوزه‌ای، نیاز به اتخاذ تدابیر جدی از سوی

مدیریت مرکزی کشور در مورد چالش‌های سطح کلان استان دارد. اما باید توجه داشت در بین مسائل بررسی‌شده، مهمترین فرصت-مسئله استان، عدم استفاده بهینه از مرز برای تجارت و ترانزیت کالا است و به هیچ عنوان نمی‌توان این فرصت-مسئله را در مورد این استان نادیده گرفت. در استان سیستان و بلوچستان، با توجه به وجود ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک با کشورهای افغانستان و پاکستان و همچنین محرومیت استان، هویت و پیشه تاریخی تجارت و وضعیت امنیت استان که به شدت به وضعیت مرزها وابسته است، فرصت-مسئله مرز باید در اولویت قرار بگیرد.

در حوزه محیط زیست، آب و کشاورزی، استان سیستان و بلوچستان موقعیت شکننده و پیچیده‌ای در این حوزه دارد. معضلات و تنگناهای جدی استان، از کمبود منابع آب و خشکسالی و شرایط دشوار اقلیمی گرفته تا ریزگردها و تخریب‌ها و آلودگی‌ها، وضعیت استان را در برخی حوزه‌ها به مرز بحران کشانده است. پایداری کشاورزی در استان به دلیل خشکسالی، گرمایش زمین و فرسایش خاک با چالش روبروست و فقدان مدیریت منابع آب، شرایط زیست انسانی و جانوری را دشوار کرده است. در مجموع، استان سیستان و بلوچستان از نظر محیط زیست بسیار آسیب‌پذیر است و جهت برون‌رفت از مشکلات و مدیریت صحیح داشته‌های طبیعی و ذخایر غنی استان، بایستی اقدامات لازم و موردالاشاره در این گزارش صورت گیرد.

امروزه تعمیق خشکسالی، روش‌های نامتناسب کشاورزی، نبود صنایع مرتبط به منظور توسعه صنعتی کشاورزی و محصولات جانبی، محصولات کشاورزی تولیدشده موجود را از پاسخگویی به نیاز استان نیز وا داشته است. مدیریت کلان منابع آب در استان سیستان و بلوچستان، با توجه به خشکسالی موجود، از چالش‌های جدی و فراگیر در استان و حتی شرق کشور است. توسعه مناطق لم‌باز، تهدید عرصه‌های کشاورزی و تنوع زیست طبیعی و مهاجرت گسترده، از اثرات مهم معضلات موجود در این عرصه است. از دیگر موضوعات مهم در بحث مدیریت منابع آب استان، مشترک‌بودن منابع آب تالاب بین‌المللی هامون با کشور افغانستان و عدم تفاهم در این خصوص است.

عدم توسعه سیستم‌های جمع‌آوری و بازچرخانی آب در منطقه‌ای با توان تبخیری بیش از ۵۰۰۰ میلی‌متر در سال، امری الزامی برای استفاده حداکثری از توان تولید آب در استان است که تاکنون در زمینه مدیریت کیفی و بهره‌برداری کمی از این منابع اقدامی جدی نشده و براساس تجارب جهانی، چنین مناطقی باید اولویت اصلی کشور در تصفیه، بازچرخانی و گردش مجدد منابع آب مصرف‌شده باشند.

از نظر اجتماعی و فرهنگی، استان سیستان و بلوچستان استانی حساس و حائز اهمیت است، از همین رو بررسی صحیح و توجه به وضعیت رویکردها و الزامات نگرشی و رصد وضعیت میدانی آن، باید بگونه‌ای مدنظر قرار گیرد که امکان سیاست‌گذاری معطوف به نتیجه را در بازه‌های زمانی کوتاه‌مدت و بلندمدت فراهم آورد. در حوزه اجتماعی و فرهنگی، استان دارای ظرفیت نیروی انسانی تحصیل‌کرده در سطح کارشناسی، نرخ سواد متوسط رو به بالا، جمعیت جوان بالاتر از سایر استان‌ها و مهاجرفرست در سال‌های اخیر بوده است. وضعیت نامساعد آب و هوایی از جمله دمای بالا و خشکی هوا، قرارگرفتن در ناحیه کویری، استان مرزی با همسایگان غیرامن و پُرخطر ایران، تنوع قومی و اعتقاد قومیتی بالا در میان اقوام مختلف، حضور مردمی با دو مذهب شیعه و سنی، نرخ پایین شاخص‌های توسعه انسانی و

اقتصادی و همچنین بازنمایی منفی استان در میان عموم جامعه ایران، از مواردی هستند که استان را با شرایطی خاص مواجه ساخته‌اند.

خلاصه اینکه سیستان و بلوچستان استانی است با مسائل درهم‌تنیده و بهم‌مرتبط که به‌مرور زمان چرخه توسعه‌نیافتگی استان را تقویت کرده‌اند. از همین رو، حل مسائل استان از یک سو نیازمند همتی درونی در استان و نیز سیاست‌گذاری‌های آگاهانه و مستمر در سطح کلان کشور است.